

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Козовий Назар Сергійович

УДК:328.1

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Роль парламентаризму в становленні демократичних держав
та його інституційний розвиток в сучасній Україні

281 – Публічне управління та адміністрування

_____ Н.С.Козовий

Науковий керівний _____ Дерев'янку Сергій Миронович,
доктор політичних наук, професор

Допущено до захисту

Завідувач кафедри _____

Лопушинський Іван Петрович

Рецензент _____

Довгань Валерій Іванович

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Івано-Франківськ - 2023

АНОТАЦІЯ

Парламентаризм є однією з найважливіших ознак сучасних демократичних держав. Він забезпечує народовладдя, поділ влади та ефективне управління державою.

У роботі аналізується роль парламентаризму в становленні демократичних держав. Висвітлюються основні етапи розвитку парламентаризму, його теоретичні основи та принципи.

Особлива увага відведена інституційному розвитку парламентаризму в сучасній Україні. Проаналізовано правові основи діяльності Верховної Ради України, її функції та повноваження. Визначено основні проблеми інституційного розвитку парламентаризму в Україні.

На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що парламентаризм є ключовим інститутом демократичної держави. Його ефективний розвиток є запорукою стабільності та процвітання країни.

Ключові слова: парламентаризм, демократичні держави, інституційний розвиток, Верховна Рада України

ANOTATION

Parliamentarism is one of the most important features of modern democratic states. It ensures democracy, the separation of powers, and effective government. The paper analyzes the role of parliamentarism in the formation of democratic states. The main stages of the development of parliamentarism, its theoretical foundations and principles are highlighted.

Special attention is paid to the institutional development of parliamentarism in modern Ukraine. The legal basis of the Verkhovna Rada of Ukraine (VRU)'s activities, its functions and powers are analyzed. The main problems of the institutional development of parliamentarism in Ukraine are identified.

Based on the research, the conclusion is made that parliamentarism is a key institution of a democratic state. Its effective development is the guarantee of stability and prosperity of the country.

Keywords: parliamentarism, democratic states, institutional development, Verkhovna Rada of Ukraine

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ	10
1.1 Поняття парламентаризму	10
1.2 Політико-управлінські функції парламенту	16
1.3 Парламентаризм у контексті формування конституціоналізму	22
РОЗДІЛ 2	
ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ	31
2.1 Зародження парламентаризму в Україні	31
2.2 Розвиток парламентаризму в радянській Україні	40
2.3. Відновлення парламентаризму в незалежній Україні	50
РОЗДІЛ 3	
СУЧАСНИЙ СТАН ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ	60
3.1 Основні показники діяльності українського парламенту ІХ скликання за період роботи з 2019 року по 2023 рік	60
3.2 Проблеми та тенденції розвитку українського парламентаризму	65
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ФРН - Федеративна Республіка Німеччина

УРСР - Українська Радянська Соціалістична Республіка

РУП - Революційна українська партія

СРСР - Союз Радянських Соціалістичних Республік

ВР УРСР - Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки

ЦК КПРС - Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу

ЗСУ – Збройні сили України

ВРУ – Верховна Рада України

КМУ – Кабінет Міністрів України

ВСТУП

Актуальність теми: Парламентаризм є одним з ключових елементів демократичної держави. Він забезпечує представництво інтересів народу в органах державної влади, контролює діяльність виконавчої влади і сприяє ухваленню законів, які відповідають інтересам суспільства.

В сучасних умовах, коли світ стає все більш глобальним і взаємопов'язаним, роль парламентаризму зростає. Парламенти відіграють важливу роль у регулюванні міжнародних відносин, вирішенні глобальних проблем, таких як зміна клімату та бідність, а також у забезпеченні демократії та прав людини в усьому світі.

В Україні парламентаризм має свою історію, яка почалася ще в 1918 році з утворення Центральної Ради. Після цього в Україні були періоди, коли парламент був недієздатним, але в цілому він відіграв важливу роль у становленні і розвитку української державності.

Сьогодні український парламент переживає період реформ. У 2014 році була проведена реформа виборчої системи, яка призвела до зміни складу Верховної Ради. У 2020 році була проведена реформа Регламенту Верховної Ради, яка спрямована на підвищення ефективності роботи парламенту.

У цьому контексті дослідження ролі парламентаризму в становленні демократичних держав та його інституційного розвитку в сучасній Україні є особливо актуальним. Таке дослідження може допомогти в удосконаленні українського парламентаризму і забезпеченні його ефективної роботи на благо українського народу.

Ось кілька аргументів, які підтверджують актуальність теми дослідження:

а) Парламентаризм є одним з ключових елементів демократичної держави. Він забезпечує представництво інтересів народу в органах державної влади, контролює діяльність виконавчої влади і сприяє ухваленню законів, які відповідають інтересам суспільства.

б) Український парламент переживає період реформ. Ці реформи спрямовані на підвищення ефективності роботи парламенту і забезпечення його відповідності сучасним вимогам.

Таким чином, дослідження ролі парламентаризму в становленні демократичних держав та його інституційного розвитку в сучасній Україні є актуальним і має важливе теоретичне і практичне значення.

Мета дослідження даної магістерської роботи полягає у дослідженні ролі парламентаризму в становленні демократичних держав та його інституційного розвитку в сучасній Україні.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

а) проаналізувати теоретичну сутність парламентаризму та його роль у демократичних державах;

б) охарактеризувати історичний розвиток парламентаризму в Україні;

в) проаналізувати сучасний стан парламентаризму в Україні;

г) визначити основні проблеми та тенденції розвитку парламентаризму в Україні;

Ці завдання дозволять отримати відповіді на такі ключові питання:

а) що таке парламентаризм?

б) яка роль парламентаризму в демократичних державах?

в) як розвивався парламентаризм в Україні?

г) який сучасний стан парламентаризму в Україні?

д) які проблеми та тенденції розвитку парламентаризму в Україні?

Відповіді на ці питання мають важливе теоретичне і практичне значення. Теоретично вони дозволять краще зрозуміти природу парламентаризму і його роль у демократичних державах. Практично вони можуть бути використані

для удосконалення українського парламентаризму і забезпечення його ефективної роботи на благо українського народу.

Об'єктом дослідження є парламентаризм як система органів і інститутів, які здійснюють представництво народу в органах державної влади.

Предметом дослідження є роль парламентаризму в становленні демократичних держав та його інституційного розвитку в сучасній Україні.

Об'єкт дослідження дозволяє охопити всі аспекти парламентаризму, включаючи його теоретичну сутність, історичний розвиток, сучасний стан і тенденції розвитку. Предмет дослідження дозволяє зосередитися на ролі парламентаризму в демократичних державах та його інституційного розвитку в сучасній Україні.

Методологічна основа дослідження

У дослідженні використані такі методи:

а) аналіз документів і нормативних актів - дозволяє вивчити теоретичні основи парламентаризму та його роль у демократичних державах, а також охарактеризувати історичний розвиток парламентаризму в Україні;

б) історіографічний аналіз - дозволяє проаналізувати наукову літературу з даної тематики та визначити основні тенденції розвитку досліджень;

в) структурно-функціональний аналіз - дозволяє вивчити структуру та функції парламенту.

Ці методи дозволяють забезпечити всебічне і глибоке дослідження ролі парламентаризму в становленні демократичних держав та його інституційного розвитку в сучасній Україні.

Практичне значення одержаних результатів

Отримані результати можуть бути використані для:

а) розвитку парламентаризму в Україні;

б) поліпшення ефективності роботи українського парламенту;

в) підвищення знань про парламентаризм у суспільстві.

Конкретно, результати дослідження можуть бути використані для:

- а) вдосконалення процедур і механізмів роботи українського парламенту;
- б) підвищення рівня представництва інтересів громадян у парламенті;
- в) посилення контролю парламенту над діяльністю виконавчої влади;
- г) розширення участі громадськості в діяльності парламенту.

Структура роботи. Магістерська робота має наступну структуру:

Вступ містить актуальність теми дослідження, мету і завдання дослідження, об'єкт і предмет дослідження, методологічну основу дослідження, практичне значення одержаних результатів і апробацію отриманих результатів. Основна частина містить аналіз теоретичних основ парламентаризму, історичний розвиток парламентаризму в Україні, сучасний стан парламентаризму в Україні. Висновки містять основні результати дослідження. Список використаних джерел містить список всіх джерел, які були використані при написанні магістерської роботи.

Загальний обсяг роботи складає 82 сторінки. Список використаних джерел містить 65 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

1.1 Поняття парламентаризму

Парламентаризм - це поняття, що охоплює організацію державної влади, методи та способи управління державою, взаємодію парламенту з іншими гілками влади та систему відносин між державою і суспільством. У визначенні цього терміну зазначається, що парламентаризм є системою представницьких органів влади, в якій чітко визначені функції законодавчих та виконавчих органів, де ключову роль відіграє постійно діючий парламент як представницький орган влади ¹.

У політологічному словнику М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка, пропонується два підходи до визначення парламентаризму. «У широкому розумінні, парламентаризм – це система державного управління, в якій народне представництво, а саме парламент, відіграє ключову роль. У вузькому розумінні, парламентаризм – це система владних відносин, в якій чітко визначені функції законодавчих і виконавчих органів, а парламент, як постійно діючий представницький, законодавчий та контролюючий орган влади, грає провідну роль»².

Сучасні вчені по різному, розуміють суть парламентаризму, проте це не впливає на його основну мету. Український дослідник Ю. Шемшученко визначає парламентаризм як систему організації державної влади, де центральна роль належить активній участі парламенту. Для нього парламент

¹ Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд.: В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — Київ: Генеза, 2004. с. 463

² Політологічний словник: Навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка. — Київ: МАУП, 2005. с. 563

та парламентаризм є невід'ємними складовими демократичної та правової держави, що свідчать про рівень розвитку громадянського суспільства. Цікаво, що він пропонує визначати парламентаризм як систему організації та функціонування державної влади, в якій парламент грає особливу роль. Він наголошує, що місце парламенту серед інших органів влади і його активність "визначають характер і суть парламентаризму". Парламентаризм - це система організації і функціонування державної влади, за якої парламент відіграє центральну роль. Парламент є виборним органом, який представляє народ і здійснює законодавчу владу. Він також контролює діяльність виконавчої влади, яка є відповідальною перед ним³.

А. Мішин аналізує парламентаризм як систему управління державою, де ключовим є розділення функцій законодавства і виконавчої влади, з особливим урахуванням важливого статусу парламенту.

В. Шаповал у своїх дослідженнях підкреслює, що парламентаризм слід сприймати в першу чергу як активну роботу парламенту, зосереджуючись передусім на його функціональних аспектах.

Дуже цікавий погляд на парламентаризм в умовах перехідного суспільства може бути розглянутий таким чином як пропонує науковець М. О. С'єдін. У своєму дослідженні він пропонує розглядати роль парламенту як в правовому, так і в політичному контексті. У першому випадку мова йде про те, як парламент визначається конституційними нормами. У другому – про його фактичну участь у політичних процесах, яка іноді може вийти за межі конституційних норм. Такий підхід відображає загострення суспільної динаміки, яка не може бути врегульована виключно за допомогою законів і адміністративних методів соціуму. Ця ситуація виникає внаслідок зростання впливу громадянського суспільства. Коли ці "агенти впливу" стають партіями,

³ Грובה В.П. Щодо визначення поняття «парламент» / В. П. Грובה // Вісник Одеського юридичного інституту. – 2004. – № 4. – С. 51-54.

держава для досягнення своїх цілей вимушена звертатися до парламенту, привласнюючи парламентаріїв як "агентів впливу"⁴.

Автори енциклопедичного довідника з державного права ФРН вважають, що парламентаризм – це форма представництва народу, яка сягає корінням середньовіччя. Вони стверджують, що парламентаризм проявляється у вигляді обраних чи скликаних зборів.

Існує класична трактовка парламентаризму як розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову. Однак більш вірною є альтернативна концепція, яка використовує вислів "поділ влади". Німецький науковець Р. Дарендорф визначав поділ влади як «розмежування функцій єдиної державної влади, розподіл повноважень між відповідними державними органами, забезпечення їх балансу та взаємного контролю»⁵.

Парламентаризм, як компонент політичної структури країни, зазвичай асоціюють з організацією вищих органів влади та асоціюють із парламентською республікою чи монархією. Та це не повинно порушувати важливість парламентів та парламентаризму у президентській чи комбінованій республіці. Крім того, в межах таких концепцій існують різноманітні конкретні моделі, сутність яких також визначається терміном «парламентська» - як додаткового прикметника або основного елемента певної форми управління⁶.

У вузькому розумінні парламентаризм – це система організації і функціонування державної влади, що характеризується поділом законодавчих і виконавських функцій за зверхності парламенту, наявності у нього виняткових прерогатив і повноважень. Парламентаризм у широкому розумінні – це

⁴ Іжа М.М., Росенко М.І. Теоретико-методологічні засади дослідження парламентаризму. Державна політика. 2013. № 1. С. 79–84. URL: <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/2/03.pdf>

⁵ Павленко Р. М. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід. — Київ: Вид. дім "КМ Академія", 2002. с. 36

⁶ Древаль Ю. Парламентаризм "приглушений" чи раціональний? // Віче. — 2003. — № 9. — С. 50.

система організації державної влади, яка характеризується вагомою роллю парламенту, передбаченими конституцією можливостями його активного впливу на суспільне життя завдяки наявності демократичних функцій (законодавчої, бюджетної, контрольної), процедур та механізмів взаємодії з іншими органами державної влади. В поняття парламентаризму, в широкому розумінні, входить також сукупність поглядів, ідей, спрямованих на утвердження верховної ролі парламенту в системі організації державної влади⁷. Цю думку поділяє і Ю. Древаль, хоча, власне, сукупність поглядів, ідей і цінностей він розглядає в межах практичної діяльності реально діючих представницьких законодавчих установ – парламентів⁸.

Аналізуючи сутність парламенту та парламентаризму, доцільно звернутися до відповідних конституційних визначень. Стаття 75 Конституції України може бути однією з найбільш вдалих. Вона акцентує увагу на ролі ВРУ в державному механізмі. Це визначення висвітлює основну мету парламенту, його «вбудовану» у поняття законодавчої влади функцію. Не менш важливо, що ця дефініція є чіткою, лаконічною та відповідає юридичним стандартам викладання конституційного тексту⁹.

Концептуально неприйнятними є ті конституційні визначення, які вбачають парламент як «вищий представницький орган». Це формулювання можна розглядати як натяк на існування підпорядкованої системи представницьких органів, де саме парламент виступає у ролі «вершини» цієї системи. Такий підхід до визначення парламенту є застарілим і представляє

7 Журавльова Г. Витоки Українського парламентаризму / Г. Журавльова // Віче. – 1998. – № 6. – С. 135-140.

8 Бандурка О.М. Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток / О. М. Бандурка, Ю. Д. Древаль. – Харків, 1999. – 276 с.

9 Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

собою своєрідний залишок регламентації організації державної влади, заснованої на принципах радянської системи¹⁰.

Також не прийнятними є конституційні визначення парламенту як «вищого представницького і законодавчого органу». Це може призводити до непорозумінь щодо можливості існування в країні інших, «нижчих» законодавчих органів. Цей підхід також виник з теорії радянського державного управління, де ради вважалися органами державної влади.

Також неактуальним є підхід, за яким парламент розглядається як "найвищий орган державної влади", як це було сформульовано в статті 07 Конституції УРСР 1978 року¹¹.

Варто зауважити, що в окремих країнах термін «народне представництво» набув офіційного визначення. Наприклад, у Великобританії закони, що регулюють парламентські вибори, мають назву «Закони про народне представництво». Також часто сам парламент прямо або опосередковано в політичних та наукових документах ототожнюється з органом народного представництва. До прикладу, можна навести вислови видатного теоретика права Б. О. Кістяківського, де йдеться: «Найважливіша функція влади законодавство — у правовій державі цілком підпорядкована народному представництву»¹².

За думкою українського вченого В. Шаповала, у визначенні парламенту як органу представницької державної влади слід уникати вживання терміну «представницька влада». Цей термін є некоректним з урахуванням конституційно встановленого принципу розділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову.

¹⁰ Журавський В. С. Організація діяльності парламенту: особливості правового регулювання / В. С. Журавський. — Х.: Ун-т внутр. справ, 2000. — 16 с.

¹¹ Конституція (Основний Закон) [Електронний ресурс]: Української Радянської Соціалістичної Республіки. Київ, 1978. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text>

¹² Кістяківський Б. Вибране. — Київ: Абрис, 1996. С. 250

Такий розподіл відображає функціональне спрямування органів, що втілюють певну «гілку» влади. При його застосуванні концептуально невиправданим буде об'єднання в єдину сутність органу державної влади (парламенту) та органів місцевого самоврядування. Слід відмітити що, у статті 5 Конституції таке поєднання заперечується: «Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування»¹³.

Отже, з вище наведеного можна вважати що, парламентаризм є важливою складовою демократичної і правової держави. Він забезпечує представництво народу у вищих органах влади, а також нагляд за діяльністю виконавчої влади. Парламентаризм в Україні складає основу державного устрою.

¹³ Конституція (Основний Закон) [Електронний ресурс]: Української Радянської Соціалістичної Республіки. Київ, 1978. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text>

1.2 Політико-управлінські функції парламенту

Вже з самого поняття парламенту, як найвищого органу законодавчої влади, зрозуміло, що його основною функцією є законодавча. Г. Андреева називає цю функцію «головною сферою його діяльності», оскільки вона пов'язана з прийняттям законів, що регулюють суспільні відносини в даній державі.

За думкою дослідників: «парламенти відіграють важливу роль у політичному управлінні, оскільки вони фактично формують і реалізують державну політику. Основним завданням парламентів є ухвалення законів. Однак дослідники також наголошують на тому, що парламенти отримують свої повноваження від усвідомлення колективних інтересів суспільства.

Парламентські депутати представляють громадян-виборців, які передають частину своєї суверенної влади державі через парламент. Вітчизняні експерти Є. Тихонова та О. Ющик також підтримують цю думку. Вони вказують на особливий правовий статус парламентів як законодавчих та представницьких органів державної влади»¹⁴.

Ідея народовладдя є основою демократії. Демократія – це форма правління, за якої влада належить народу. Народовладдя – це принцип, згідно з яким народ є носієм влади та має право її здійснювати. Справжня демократія неможлива без народовладдя, оскільки саме через нього встановлюється зв'язок між громадянами та державою. Народовладдя забезпечує, що влада в державі здійснюється в інтересах народу. Цю позицію підтримує О. Тодик, який стверджує, що сучасні поняття, такі як «демократія», «конституціоналізм», «конституційний лад», «державність» і таке інше, просто неможливо розглядати окремо від концепції «народовладдя». Це означає, що народовладдя є основою демократичного суспільства. Не випадково у п'ятій статті Конституції України вказується, що народ є носієм

¹⁴ Тихонова Є., Ющик О. Прийняття нової Конституції України – на законодавчу основу// Віче. – 1996. – № 1 (46). – С. 10.

суверенітету і єдиним джерелом влади. Це положення закріплює верховенство народу в державі¹⁵.

Розглядаючи способи реалізації влади народом, неминуче звертаємо увагу на парламент, що представляє собою унікальний перетин політичних та суспільних інтересів. В основному, парламенти формуються через прямий відбір громадською волею (з винятком випадків непрямих виборів).

Закон, згідно з його концептуальним тлумаченням, представляє собою «нормативно-правовий акт найвищого представницького органу державної влади чи всього народу (у випадках референдуму), який врегульовує найбільш критичні суспільні відносини, відображає інтереси та волю більшості населення та наділяється найвищим чи вищим юридичним статусом порівняно з іншими нормативно-правовими актами»¹⁶. Цей документ часто визначається як важливий державний правовий акт, який регулює ключові суспільні відносини, визначаючи юридичний статус та встановлюючи обов'язкові правила поведінки суб'єктів цих відносин і їх юридичну відповідальність за порушення цих норм.

Це визначення також підкреслює кілька фундаментальних аспектів. Навіть якщо офіційно не вказано, який орган приймає закони, суттєвим є їх загальновизнаний характер. Згідно з теорією права, норма є обов'язковою для громадян, якщо вони мають стосунок до її прийняття. Отже, наведене визначення наголошує, що у процесі ухвалення закону важлива роль відводиться участі громадян (суспільства). Інституційною формою цього залучення є діяльність парламенту та система парламентаризму.

Розглядаючи роль та значення парламентів у політичному управлінні, важливо враховувати, що вони виступають ключовим зв'язком між системою державного управління та суспільством. Я поділяю думку Е. Гейвуда, що

¹⁵ Конституція (Основний Закон) [Електронний ресурс]: Української Радянської Соціалістичної Республіки. Київ, 1978. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text>

¹⁶ Котюк В. О. Теорія права: Курс лекцій. – Київ: 1996. – С. 42.

парламенти є надзвичайно важливим каналом комунікації, який дозволяє державі ефективно та своєчасно реагувати на потреби та вимоги суспільства.

За словами Е. Бьорка, представники народу виступають як "довірені особи", які діють в рамках своєї компетенції та розуміння суті справи. Важливо відзначити, що тут йдеться про представництво суспільства в політичному управлінні, а не безпосереднє відображення конкретних політичних інтересів.

Л. Герасіна та М. Панов наголошують: «що кожен парламент та його депутат можуть виступати як «голос народу», його «сторож», «слуга», «дзеркало» народної волі. Крім того, кожен депутат має загальний мандат, що надає йому право представляти всю націю в цілому»¹⁷.

Іншими словами, обов'язкова сила законів, що приймаються парламентом, отримує легітимність через те, що цей орган виступає від імені всього народу та в його інтересах. Навіть Г. Лебон, незважаючи на критику парламентів та парламентаризму, визнає, що саме завдяки парламентам народ має можливість виконувати владу, яку можна охарактеризувати як народне самоврядування через державні інституції.

Розглядаючи відмінності між поняттями державного та політичного управління, важливо підкреслити роль політичних партій у діяльності парламентів. Це означає, що парламенти, діючи в системі державної влади, створюють можливість для активізації впливу громадських інститутів. Серед таких суб'єктів політичного управління найважливішою роллю виступають політичні партії.

Сучасні наукові дискусії часто зосереджуються на питанні збалансування повноважень у системі державної влади. Деякі вчені вважають, що в умовах сучасного демократичного розвитку роль та значення парламентів будуть лише зростати. Інші наголошують на принципі

¹⁷ Політико-правові інститути сучасності: Структура, функції, ефективність/ За заг. ред. М. І. Панова, Л. М. Герасіної. – Київ, 2005. – С. 157.

паритетності у взаємодії різних гілок державної влади. Важливо відзначити, що з точки зору функціонування політичного управління загалом, парламенти відіграють ключову роль. Саме парламенти дозволяють синтезувати та гармонізувати процес політичного управління, об'єднуючи державні та суспільні інтереси та поєднуючи в собі функції державного та представницького органу за своєю природою¹⁸.

Після охарактеризування ролі парламенту у процесі політичного управління, зосередимося на конкретних функціях, які він виконує. Поза законодавчою, серед найважливіших функцій політичного управління слід відзначити: а) контрольно-наглядову; б) політичного рекрутування; в) політичної легітимації. Кожна з цих функцій надає можливість парламенту не тільки реалізовувати свою політичну владу, але й брати участь у формуванні загальних політичних цілей і їх практичній реалізації, як безпосередньо, так і опосередковано. Враховуючи участь інших органів державної влади в процесі політичного управління, парламенти, виконуючи вищезазначені функції, сприяють коригуванню розподілу політичної влади та сприяють її збалансуванню.

Звертаючи увагу на функцію політичної легітимації, важливо відзначити, що включення її до групи функцій політичного управління може здатися недоречним на перший погляд. Управління, як процес, передбачає творчий, організаційний та регулюючий вплив на суспільство, і в цьому контексті акти легітимації, схоже, не мають прямого відношення до конкретних управлінських заходів. Однак сучасний погляд на "адміністративно-управлінський підхід" виявляє деякі недоліки. Процес політичного управління глибше та складніше, ніж просте державне управління. Він пов'язаний не лише з розподілом політичної влади, але й з її формуванням. Тому, як влада формується та як суспільство її сприймає,

¹⁸ Твердохліб М.Ю. Аксіологічні основи парламентської діяльності: теоретико-методологічний аспект: дис. канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 Київ, 2019. 2010 с. d

впливають на методи та результати політичного управління. Легітимація стає базовою функцією парламенту, оскільки вона сприяє визнанню політичного режиму взагалі та забезпечує прозорість у процесі створення та прийняття законів. Таким чином, пов'язання політичної легітимації з функціями парламенту, які безпосередньо впливають на формування та розвиток механізмів політичного управління, є зовсім обґрунтованим.

Парламентський контроль – це механізм, за допомогою якого законодавчий орган здійснює нагляд і оцінку діяльності виконавчих органів влади. Він може включати в себе різноманітні методи, такі як запити, слухання, перевірки, а також застосування санкцій, таких як висловлення недовіри або імпічмент. Важливість парламентського контролю полягає в тому, що він допомагає забезпечити баланс в системі політичної влади. Ефективний парламентський контроль перешкоджає монополізації влади однією зі структур держави і запобігає можливим зловживанням. Крім того, парламентський контроль допомагає узгодити діяльність владних органів, забезпечуючи, щоб вони діяли в інтересах суспільства.

Парламенти в демократичних суспільствах є не лише законодавчими органами, а й важливими центрами політичної еліти. Вони відіграють важливу роль у формуванні та розвитку нових політичних лідерів.

Ця функція парламентів має кілька важливих аспектів. По-перше, парламенти забезпечують відкритість політичної системи для широкого кола людей. Вони пропонують різноманітні можливості для політичного навчання та зростання, що сприяє появі нових політичних лідерів, які представляють інтереси різних верств суспільства. По-друге, парламенти сприяють динамічному розвитку політичної системи. Вони допомагають забезпечити постійне оновлення політичних еліт, що є необхідним для адаптації політичної системи до змінних умов.

Успішне виконання функції політичного рекрутування є важливим критерієм для визначення рівня демократичності політичної системи.

Відсутність цієї функції або її обмеження призводить до того, що політичні еліти стають замкнутими та не відповідають інтересам суспільства.

Отже, розглянувши основні функції парламентів у контексті розвитку політичного управління, можна виділити принаймні наступні: народне представництво, законодавство, політична легітимація, парламентський контроль і політичне рекрутування. Кожна з цих функцій спрямована на узгодження різноманітних аспектів загального процесу формування та втілення політичної влади. Подальший розвиток політичної системи України в значній мірі залежить від реалізації потенціалу кожного з елементів механізму політичного управління. Тому, оцінюючи недавні інституційні зміни, важливо враховувати, що головна проблема – наявність декількох абсолютно самостійних центрів формування та втілення політичної влади – так і залишається нерозв'язаною.

1.3 Парламентаризм у контексті формування конституціоналізму

Сучасний хід подій у сфері державотворення вказує, що держава, як важливий соціальний інститут, залишається актуальним та важливим для забезпечення суспільного порядку, захисту прав і свобод людини та реалізації її інтересів. Навіть при наявності демократичних конституцій, які в певній мірі обмежують дії держави та розширюють вплив громадянського суспільства, сфера діяльності держави все ж розширюється.

Сучасні реалії, такі як процеси глобалізації, інтернаціоналізація життя, зростання важливості інформаційних технологій і створення системи міжнародної безпеки, мають великий вплив на розуміння повноважень держави, кордонів, правового регулювання та інші атрибутивні характеристики держави.

Незважаючи на ці зміни, сфера діяльності держави залишається досить широкою і включає в себе такі основні напрями:

- а) внутрішньодержавне управління, включаючи забезпечення правопорядку, захист прав і свобод людини, реалізацію економічної політики, соціальні програми, тощо.
- б) зовнішньополітична діяльність, включаючи захист національних інтересів, забезпечення міжнародної безпеки, співпрацю з іншими державами, тощо.

Згальновизнано науковцями і політиками, що держава залишається невід'ємною частиною суспільного життя. Незважаючи на те, що утопісти, анархісти і марксисты можуть мати власні погляди і прогнози, держава не виходить зі світової арени. Навпаки, у ХХ столітті після Першої світової війни було створено нові незалежні держави, а після Другої світової війни відбулися перетворення в соціально-політичній природі декількох східноєвропейських країн. Також в Африці колоніальні країни набували незалежності і стали суверенними державами.

Ці зміни свідчать про те, що держава залишається важливим інститутом, який забезпечує стабільність і розвиток суспільства.

У сучасній науці надзвичайна увага приділяється державі як соціальному, політичному та правовому інституту. Важливо відзначити, що ці інтереси не тільки не зменшуються, а навпаки, зростають з кожним днем. Це пов'язано з тим, що держава є ключовим інститутом, який забезпечує стабільність і розвиток суспільства.

Як правильно зауважує вчений М. М. Марченко, держава завжди виступала ключовим поняттям у політичному житті, теорії та практиці різних країн на протязі всієї історії розвитку людства. Як інститут чи організація, вона завжди відрізнялась своїми специфічними ознаками та характеристиками від інших установ та організацій, які існували до неї чи поруч з нею.

Держава як соціальний інститут забезпечує:

- а) Забезпечення суспільного порядку і безпеки;
- б) Захист прав і свобод людини;
- в) Розвиток і реалізацію культурного потенціалу суспільства.
- г) Забезпечення соціальної справедливості;

Держава як політичний інститут забезпечує:

- а) Управління суспільством;
- б) Прийняття законів і рішень, які регулюють суспільне життя;
- в) Забезпечення національної безпеки.

Держава як правовий інститут забезпечує:

- а) Забезпечення дотримання законів;
- б) Правопорядок;
- в) Захист прав і свобод людини.

В сучасній епохі, особливо в постсоціалістичних країнах, відбуваються значущі трансформаційні процеси. Державам доречною є мета подолати сліди тоталітарного минулого і встановити демократичну, правову та соціально націлену систему з розвинутими інститутами громадянського суспільства. Це

робить актуальним дослідження питань, що стосуються конституційно-правового впливу на сучасну державу.

Нормування такого впливу має вирішальне значення, як у науково-теоретичному, так і в практичному плані. З одного боку, важливо надати державі можливість активно реформувати різні сфери державного та суспільного життя. З іншого боку, обмеження державної влади і захист прав та свобод людини і громадянина є необхідною мірою для запобігання можливим проявам авторитаризму та порушенням конституційного ладу.

Український правник і політик Ф. В. Веніславський відзначає: «особливу актуальність проблеми забезпечення стабільності конституційного ладу та його принципів в Україні. Оскільки концепція «Україна – правова держава» є важливою для організації та функціонування системи державної влади, а також для гарантування прав і свобод особи, вона невід’ємно входить у структуру конституційного ладу. Отже, згадані правові аспекти взаємопов’язані та впливають один на одного»¹⁹.

У зв’язку з цим, дві основні конституційно-правові категорії — конституціоналізм та сучасний парламентаризм — набувають особливого значення для належного правового впливу на державу. Конституціоналізм, як складне явище, займає важливе місце в конституційно-правовій теорії та практиці сучасних демократичних держав. Він включає не лише якісні конституційно-правові норми, але й їх реалізацію в суспільних відносинах. Хоча історія розвитку конституціоналізму в Україні пройшла кілька важливих етапів, вивчення цього поняття в науці конституційного права почалося відносно недавно. Тому виникає необхідність розробки стійких та чітких уявлень про це явище.

¹⁹ Веніславський Ф. В. Забезпечення стабільності конституційного ладу як передумова становлення правової держави в Україні / Ф. В. Веніславський // Вісник Академії правових наук України. - № 3 (54). – 2008 - С. 109-115.

За визначенням Є. І. Григоренка: «конституціоналізм охоплює усі конституційно-правові норми та практику їх втілення, конституційні ідеї, доктрини, концепції, традиції та звичаї, рівень правосвідомості та правової культури. Ці аспекти у своєму об'єднанні позитивно впливають на всі сфери суспільного та державного життя в державі, а також обмежують державу в спробах втручатися у сферу індивідуальної свободи людини»²⁰.

Ключовий елемент у розвитку конституціоналізму - це сама конституція. Вона визначає основні аспекти взаємин у суспільстві і створює модель майбутнього розвитку держави, відкриваючи можливості для реалізації конституційних принципів. Однак не кожна конституція може позитивно впливати на цей процес. Вона повинна бути пронизана демократією та ефективно діяти на практиці. Крім того, в ній повинен бути гарантований широкий спектр прав і свобод кожної особи та громадянина.

Якщо конституція є лише формальним документом і не враховує потреб гармонійного розвитку суспільства, не забезпечує безпечного існування громадян у державі, то не можна говорити про наявність конституціоналізму в такій країні. Саме тому «Українській державі та її громадянам необхідно зробити все можливе, щоб Конституція України не лише існувала на папері, а й дійсно працювала, відступаючи від ознак, характерних для марних формальних декларацій».

Конституціоналізм може існувати в державі, навіть якщо відсутня офіційно затверджена конституція, як, наприклад, у Великобританії. Проте важливо, щоб тут існували високий рівень правової свідомості та культури, а також закорінені демократичні традиції, включаючи міцні парламентські звичаї. О. Скрипнюк підкреслює, що можна стверджувати, виходячи з суті процедури легітимізації правових норм, які потім стають основою

²⁰ Григоренко Є. І. Конституція та засади конституційного ладу України у питаннях та відповідях : навчальний посібник / Є. І. Григоренко, О. С. Передерій. – Харків : ХУПС, 2010. – 172 с.

конституційного ладу та конституціоналізму загалом. Це доводить, що існує прямий зв'язок між вимогою легітимності права (яка є невід'ємною частиною принципу верховенства права) та розвитком демократії²¹. Яскравий аргумент підтверджує важливий зв'язок між конституцією, верховенством права, конституціоналізмом, демократією і парламентаризмом.

Парламенти є важливим елементом державного управління в більшості сучасних країн. Вони відіграють ключову роль у законодавстві, фінансуванні та контролі виконавчої влади. Конкретна структура і функції парламентів можуть відрізнятися від країни до країни. Це залежить від різних факторів, таких як історія, культура, економіка та політика. Наприклад, у країнах з парламентською формою правління парламент має більшу владу, ніж у країнах з президентською формою правління. У країнах з розвиненим громадянським суспільством парламенти часто мають більшу роль у захисті прав громадян.

У парламентах демократичних держав існують спільні риси, включаючи:

- а) Представницьку функцію, яка полягає у вираженні волі народу та забезпеченні його участі в управлінні державою.
- б) Функцію погодження позицій політичних сил, яка реалізується шляхом проведення дебатів, голосувань та інших форм взаємодії депутатів різних фракцій.
- в) Законодавчу функцію, яка полягає у прийнятті законів, які регулюють суспільне життя.
- г) Функцію участі у різних державних та суспільних дебатах, яка полягає у обговоренні важливих питань та сприянні формуванню громадської думки.
- г) Функцію розподілу бюджету, яка полягає у затвердженні державного бюджету та контролю за його виконанням.

²¹ Скрипнюк О. Верховенство права і демократія: концептуальні питання взаємозв'язку / О. Скрипнюк // Вісник Академії правових наук України. - № 2 (53). – 2008 - С. 13-23.

д) Функцію встановлення податків, яка полягає у визначенні розміру податків та інших обов'язкових платежів.

е) Функцію формування політики, яка полягає у розробці та прийнятті державних програм та рішень.

є) Функцію що, полягає у наданні юридичної та політичної відповідальності іншим вищим органам державної влади та посадовим особам шляхом здійснення контролю за їх діяльністю та накладання відповідних санкцій у разі порушення закону.

Парламенти – це органи державної влади, які представляють інтереси народу і приймають рішення від його імені. В них існують різні найменування, такі як Верховна Рада, Палата громад, Сенат, але їхня суть одна – бути голосом народу.

Парламенти мають різні функції, але основною є законодавча. Вони приймають закони, які регулюють життя суспільства. Крім того, парламенти можуть контролювати діяльність виконавчої влади, формувати уряд і здійснювати інші функції. Тому парламенти часто називають законодавчими зборами, але це не єдина їхня назва. Вони можуть також називатися установами представництва або органами народного чи національного представництва.

Суть справжнього парламенту не обмежується формальним представництвом народу, а полягає в активній діяльності, спрямованій на виявлення та втілення реальних інтересів громадян. Це вимагає відповідних виборчих систем, які максимально точно відображають склад суспільства та його структуру. Лише у такому випадку громадяни можуть вважати парламентарів (депутатів) своїми справжніми представниками.

Т. Є. Кагановська визначає, що: «у сучасних умовах розвитку демократичної та правової державності, важлива та надзвичайно актуальна є роль парламентаризму. Це не є випадковим явищем, оскільки успіхи країни у

побудові демократичної та правової держави в значній мірі залежать від його вдосконалення та розвитку»²².

Маючи це на увазі, сучасний парламентаризм можна аналізувати в аксіологічному вимірі як значущий соціальний досягнення та вагому суспільну цінність. Підхід до парламенту як до цінності, невід'ємної для держави та суспільства, не повинен втрачати свою суть, навіть ураховуючи його характеристичні недоліки, такі як повільність ухвалення рішень та не завжди повне представництво всього народу.

Це впливає з того, що відсутність парламенту (навіть із усіма його недоліками) може призвести до загострення деспотизму в державі. Крім того, деякі з недоліків, які притаманні іншим органам державної влади, можуть виявитися перевагами саме для нього. Наприклад, повільність прийняття рішень може гарантувати більш якісну підготовку та обґрунтування таких рішень. Зокрема, концепція раціоналізованого парламентаризму включає делегування органам виконавчої влади певних повноважень у сферах, які вимагають оперативного втручання в суспільне та державне життя.

Під час глобальної фінансово-економічної кризи, яка завдала значної шкоди національним економікам, деякі країни запровадили надзвичайні заходи для відновлення економічної ситуації. Ці заходи були прийняті не парламентом, а виконавчою владою.

Делегування законодавчих повноважень від парламенту до органів виконавчої влади можливе лише за певних умов та на чітко визначений проміжок часу. Для прикладу, стаття 38 Конституції Французької Республіки передбачає, що уряд може звернутися до парламенту з проханням надати дозвіл на обмежений термін для впровадження заходів шляхом ордонансів.

²² Держава у правовому вимірі : навч. посіб. у питаннях і відповідях / [Т. Є. Кагановська, Є. І. Григоренко, Я. О. Григоренко, О. С. Передерій ; за ред. Т. Є. Кагановської]. – Харків: Право, 2013. – с. 199

Ордонанси, як правило, стосуються законодавства та призначені для реалізації програми уряду.

Ордонанси приймаються Радою міністрів після одержання висновку Державної ради. Вони набувають чинності одразу після публікації, та втрачають свою чинність, якщо законопроект щодо їх схвалення не буде внесене до парламенту до закінчення строку, встановленого для делегування повноважень. Затвердження ордонансів можливе тимчасово. До закінчення вказаного терміну ордонанси з питань, які входять до сфери законодавства, можуть бути змінені тільки законом.

У численних територіях сучасних країн протягом великого періоду історії зберігалися демократичні самоврядні традиції. Проте справжній парламентаризм формується тільки з моменту проголошення прав людини та прийняття демократичних конституцій, де чітко визначено важливе положення парламенту в системі розділу влади на гілки. Важливо підкреслити, що просте існування представницького органу само по собі не свідчить про існування парламентаризму в державі. Наприклад, протягом усього існування радянської влади, там діяли різноманітні представницькі органи, проте концепція парламентаризму, а також сам парламентаризм, в радянській державі відсутні були. У СРСР, починаючи з 1936 року, функціонувала Верховна Рада, а з 1988 року був створений з'їзд народних депутатів Радянського Союзу. Ці органи не мали постійного характеру (депутати виконували свої обов'язки на громадських засадах і збирались на засідання обмежену кількість разів на рік), проте при цьому володіли повноваженнями, що фактично охоплювали як законодавчу, так і виконавчу сфери.

Для того щоб говорити про існування парламентаризму, необхідно, щоб цей орган не просто існував, але й користувався великим авторитетом і впливом, представляв інтереси усього народу, а його рішення розглядались як найважливіші серед інших актів влади. Також важливо, щоб цей орган

відзначався впливом на всі сфери державного та суспільного життя, як через свої повноваження, так і завдяки своєму авторитету.

Отже, функціонування парламенту в системі поділу влади передбачає не лише його автономію від інших органів влади, але й взаємодію з ними. Сучасний парламент має значні повноваження, включаючи формування виконавчої влади та можливість контролювати її роботу, навіть призначати чи відсторонювати уряд. Парламенти також мають важливі повноваження у судовій гілці влади, включаючи ухвалення законів про статус судів та суддів, а також можливість впливу на кадрові питання, наприклад, затвердження суддів.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1 Зародження парламентаризму в Україні

У червні 1860 року Австрійська імперія ухвалила рішення про встановлення крайових сеймів, які обиралися місцевим населенням. У цих сеймах взяли участь й українці Галичини, отримавши можливість висувати своїх представників до парламенту у Відні. Цей етап став важливим кроком у розвитку парламентської участі українців Галичини. Однак значна частина території України на той момент входила до складу Російської імперії, де українці не мали можливості брати участь у виборах до парламенту. Тому парламентська активність українців Російської імперії розпочалася значно пізніше, у квітні 1906 року.

У квітні 2023 року виповнилось 117 років з часу, коли українці Наддніпрянщини вступили на шлях легітимної парламентської діяльності в найвищому законодавчому органі Російської імперії – Державній Думі. Які обставини та події спонукали українців до активної участі у роботі цього російського законодавчого органу? На зламі XIX і XX століть українська національно-політична думка почала набирати сили, зміцнювати свої позиції та закріплювати національний ідентичний фундамент. Доба 80-х і першої половини 90-х років, як визначив видатний український політичний діяч і вчений Д. Дорошенко, вважається «найкращим періодом в історії українського руху в другій половині XIX століття»²³.

З другої половини XIX століття на українських землях, що входили до складу різних держав, почався відбуватися процес формування національних політичних рухів. Ці рухи висували різні вимоги, від культурно-національної автономії до повної незалежності України. Однак більшість із цих рухів не

²³ Дорошенко Д. І. Нарис історії України. – Львів, 1991. – С. 545

ґрунтувалися на національно-історичних традиціях, а були пов'язані з соціалістичними ідеями. Тому їхнє втілення розглядалося як віддалена перспектива.

Одночасно з цим відбувався розвиток української культури та освіти. На українських землях з'являлося все більше українських видань, формувалися просвітницькі товариства. Ці процеси відбувалися як у Галичині, так і на Наддніпрянщині.

Як зазначив Михайло Грушевський: «українське суспільство в Російській імперії розвивалося паралельно з галицьким. Обидва рухи були спрямовані на розвиток української нації та її культури»²⁴.

З настанням першої Російської революції високі надії на вільний національний розвиток та можливість національного самовизначення значно посилилися. Особливі надії були пов'язані з формуванням представницького органу, обіцяного самим царським урядом у 18 лютого 1905 року. Розглядаючи широкий спектр подій революції, певна частина суспільства, особливо ліберально налаштовані земці-конституціоналісти, протягом лютого–квітня встановила основні принципи російської конституції та вимагала скликання народних представників. Урешті-решт, на таємному засіданні, що тривало з 19 по 26 липня 1905 року в Петергофі та було проведене за участю самого царя Миколи II, було ухвалено рішення щодо створення Державної Думи. Ця установа «мала бути добре ознайомлена не лише з потребами і проблемами країни, а й з її загальним станом і психологічним настроєм»²⁵.

Укріпивши свою позицію, 6 серпня 1905 року було оприлюднено маніфест щодо скликання законодавчої Думи. Проте демократичні сили вирішили протистояти його проведенню, висуваючи гасло її бойкоту.

²⁴ Грушевський М. Нарис історії українського народу. – Київ, 2021. – С. 341.

²⁵ Гончар В. Передумови становлення парламентаризму в незалежній Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. Вип. 2. С. 27-32.

Представник Революційної української партії (РУП), спільно з представниками більшовиків та інших політичних груп, взяли участь у роботі міжпартійної конференції в Ризі. На цьому заході було прийнято тактику бойкоту Думи. Всеросійський жовтневий страйк змусив уряд оголосити ряд політичних свобод Маніфестом від 17 жовтня, а також перетворення Думи з законодорадчої на законодавчу та надання виборчих прав широким верствам населення. Проте самодержець зберіг за собою право «вдосконалювати» роботу Думи, що було відзначено в його заяві: «Ми повністю залишаємо за собою право піклуватися про подальше вдосконалення організації Державної Думи і, коли обставини будуть вказувати на необхідність певних змін у її функціонуванні, що відповідали б сучасним вимогам і сприяли державній стабільності, ми дамо відповідні вказівки»²⁶. Обговорювалася можливість для монарха скасовувати роботу представницького органу.

У грудні 1905 року вибори до першої Державної Думи відбулися за новим указом, що розширив виборчі права міського населення та надав їх робітникам старше 25 років, які працювали на підприємствах з чисельністю понад 50 чоловік.

Перша сесія Думи тривала з квітня до липня 1906 року. Українські депутати, що взяли участь, склали 102 особи, з яких 44 утворили власну фракцію для вирішення актуальних питань українського суспільства. Вони внесли законопроект про автономію України, але через розпуск Думи, ця ініціатива так і залишилася нерозглянутою. Депутати важливо працювали над аграрними питаннями, але через обставини, описані вище, не досягли конкретних результатів.

Громадянське угруповання, разом із іншими депутатами Державної Думи, прийняло законопроект, в якому в пункті 1 було сформульовано: «Ніхто

26 Гончар В.В. Проблеми становлення сучасного українського парламентаризму. Теорія та практика держ. упр. : зб. наук.пр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків, 2017. Вип. 3 (58). С. 34-40.

не може бути суджений інакше, як за порушення закону». Великим досягненням стало прийняття закону "Про скасування смертної кари". Однак через розпуск російського парламенту 9 липня 1906 року, подальші кроки у цьому напрямку не були зроблені. Навіть при тому, що революція в Росії зазнала спаду, вона продовжувала тривати. З метою придушення революційних виступів 19–20 серпня 1906 року, були створені військово-польові суди. Їх склад був складається з голови та чотирьох офіцерів гарнізонів або військових кораблів. Вони не мали юристів у складі, не передбачали обвинувачення та захисту, а також не були зобов'язані дотримуватися жодних процесуальних норм. Розгляд судових справ не міг тривати більше двох діб. Вироки, зазвичай, включали єдиний вид покарання – смертну кару – не підлягали апеляції²⁷.

II Державна Дума функціонувала протягом періоду з 20 лютого по 3 червня 1907 року і мала українську парламентську громаду у складі 47 представників. Головою громади був обраний М. Рубіс, відомий адвокат та громадський діяч із Чернігова. У цього об'єднання був свій власний друкований орган під назвою "Рідна справа – Вісті з Думи". Газета регулярно публікувала різні статті, які охоплювали різноманітні теми, такі як національна та аграрна проблематика. Вона висвітлювала активну участь фракції у досягненні прав і свобод громадян, а також привертала увагу до виступів депутатів з різних питань. Газета також оприлюднювала листи виборців та інші матеріали. Однак, варто відзначити, що в матеріалах цього видання пріоритет надавався соціальним питанням перед національними, відзеркалюють відмінність підходу до цих тем від "Українського вестника", що був друкованим органом громади у I Державній Думі. Метою газети було

²⁷ Буржуазна революція 1905 – 1907 рр. Лютнева революція 1917 р. Зміни в державі і праві. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uris.org.ua/istoriya-gosudarstva-i-prava-zarubezhnyh-stran/burzhuznarevoluytsiya-1905-1907-pp-lyutneva-revoluytsiya-1917-r-zmini-v-derzhavi-i-pravi>

вибороти спочатку соціальні свободи, а потім зосередитися на національних питаннях.

Протягом періоду функціонування газети було зазначено зміну головних редакторів. З першого до шостого номера газети редакційною роботою керував М. Хотовицький, а від шостого до дванадцятого – С. Нечитайло. Останній випуск газети побачив світ 6 червня 1907 року. Саме цього дня вона припинила свою діяльність.

Ледве зібравшись II Державна Дума, однією з перших справ стала вимога негайно скасувати закон про військово-польові суди. Партія народної свободи взяла цю ініціативу на себе і внесла до Думи короткий законопроект, який складався з декількох слів: анулювати закон від 19 серпня 1906 року про військово-польові суди²⁸.

Українська думська громада 12 березня 1907 року обговорювала питання про скасування військово-польових судів. На попередніх зборах громади була прийнята Декларація, яка містила низку політичних вимог, зокрема скасування смертної кари, виняткових законів і гарантування недоторканості особи і майна.

Українські депутати розділилися на дві частини: тих, хто виступав за скасування військово-польових судів, та ті, хто вважав їх необхідними. Серед останніх були переважно великі землевласники, такі як С. Варун-Секрет, В. Стенбок-Фермор і В. Шульгин.

С. Варун-Секрет вважав, що: «військово-польові суди не підірвали основ державності, а лише основ революції. В. Стенбок-Фермор заявив, що ці суди забезпечили спокійне життя. В. Шульгин попередив, що скасування військово-польових судів призведе до самосуду»²². Наприкінці дебатів громада ухвалила

²⁸ Піснячевський В. В Державній думі. Другі збори українських послів // Рада. – 1907. – 15 березня

резолуцію, в якій закликала до скасування військово-польових судів. Однак ця резолюція не була прийнята Думою

Федір Васютин, член української фракції Державної Думи Російської імперії, виступив 13 березня 1907 року проти військово-польових судів. Він заявив, що ці суди є незаконними і несправедливими, і що вони призводять до винищення народу. Ф. Васютин закликав до запровадження народного управління, яке разом з монархом зможе забезпечити мир і порозуміння в країні. Він також закликав завершити дебати про військово-польові суди і перейти до вирішення цього нагального питання.

Василь Лісовський, член української фракції Державної Думи Російської імперії, вважав, що введення військово-польових судів було спробою уряду придушити революцію. Він заявив, що уряд і суспільство перебувають у протистоянні, і що вихід з цієї ситуації полягає в тому, що уряд повинен піти назустріч суспільству, відмінивши військово-польові суди.

Лісовський вважав, що це буде моральним жестом з боку уряду, який зобов'яже Думу, незважаючи на різність політичних поглядів, працювати над забезпеченням миру і гармонії в країні.

Проект закону про відміну військово-польових судів був внесений на розгляд Державної Думи 12 березня 1907 року. Закон мав бути прийнятий до 12 квітня, за 8 днів до закінчення терміну дії цих судів. Однак розгляд проекту затягнувся на 6 днів, і він автоматично втратив силу.

Це стало свідченням того, що Дума не збиралася приймати цей закон, навіть якщо уряд намагався її до цього примусити.

Питання про скасування смертної кари було наступним у порядку денному II Державної Думи. Перша Дума висунула цю вимогу разом з амністією у своїй відповіді на тронну промову, надіславши урядові ультиматум і попередивши про конфлікт якого не вдасться уникнути, якщо її не виконати. На початкових засіданнях тієї Думи А. Родічев заявив, що «ще не

пізно висловити бажання амністії – але через кілька днів це перетвориться на вимогу»

Друга Дума, враховуючи досвід першої, була більш толерантною, хоча вже 7 березня трудовики висунули питання про амністію. Тільки наприкінці травня на 46 засіданні вдалося винести на обговорення питання про скасування смертної кари і про амністію. Після запеклої дискусії питання було направлено в комісію. Від української сторони до неї увійшов представник громади С. Нечитайло. Після розгляду питання в комісії воно знову повернулося в Думу. З цього питання українські громадяни не виступали, принаймні в документах II Думи про їх виступи немає згадок. При голосуванні виявилось, що питання про скасування смертної кари було відхилене 194 голосами проти 165, а питання про амністію схвалено – за 193, проти – 173.

Між урядом і другою Думою були відчутні відмінності в порівнянні з такими ж стосунками між урядом і першою Державною Думою. Одна з причин – погіршення взаємин між двома органами державної влади. Прикладом цього є події на Великодні свята, які сталися в Україні з депутатами-учасниками української фракції, про які згадувалося на засіданні громади 3 травня 1907 р. Так, подільського депутата С. Туперка затримали за підозрою, що він розповсюджував літературу революційного характеру, і майже добу утримували в поліцейському відділку. Не виявивши літератури, поліція вилучила стенограму Думи, депутатське посвідчення, а його самого випустили додому. Наступної ночі хату обступили стражники і намагалися пробити двері, але не вдалося, і вони попросили підсилення, а депутат з родиною змушений був сховатися в чужому саду.

До київського депутата В. Сахнова поліція відкрито висловила загрозу, прямо кажучи, що їх послано слідкувати, щоб ніхто до нього навіть не підходив. Пізніше почали обшукувати всіх, хто викликав підозри, і можливо спілкувався з ним. П. Рогожі, інший депутат, повідомив, що П. Столипін

надіслав поліцейським телеграму, доручаючи наглядати за кожним депутатом. Проте депутат не дуже налякався і тієї самої ночі зібрав значний мітинг в полі.

С. Матвіїв, почувши, що місцевий пристав намовляє людей складати проти радикальних депутатів Думи чорносотенні листи, розповів односельцям про справжній зміст цієї інтриги. У відповідь, урядовець склав протокол, де було зафіксовано, що С. Матвіїв не розділяє віри в Бога і відмовляється визнати царську владу.

У Великдень до П. Мороза завітали жандарми й провели весь день в його будинку, намагаючись заважати йому спілкуватися з людьми.

До депутата С. Нечитайла також підїхала ціла когорта стражників, очолювана урядовцем. Коли він вирушив, на всіх станціях набиралося чимало народу. Однак поліція не дозволяла йому спілкуватися з ними. Таке саме сталося й з депутатом О. Семеновим, якому також заборонили зустрічатися з виборцями²⁹.

Після заслуховування всього цього, громада вирішила звернутися до міністра внутрішніх справ з вимогою покарати винних осіб, що допустили наругу над депутатами. Урядовий тиск на депутатів також проявлявся через Священний Синод. Наприклад, Синод через петербурзького митрополита Антонія велів «лівим» священикам, які були членами Думи, таким як Архипов, Бриліантов, і члену української громади А. Гриневичу, або вийти з партій, до яких вони належали, або бути розстріляними, якщо вони цього не зроблять до 16 травня. Священики запитали, до якої партії вони мають приєднатися, і отримали відповідь, що вони можуть бути безпартійними. Однак, коли один із священиків сказав Антонію, що він є безпартійним "лівим", відповідь була наступною: «Я цього не розумію, коли ви безпартійний, то ви повинні бути правим»³⁰. Цей непростий стан речей передбачав, що священикам у Думі не

²⁹Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. Випуск 51. – Київ, 2017. С53-57

³⁰ Насильство над депутатами / Рідна справа – Думські вісті. – 1907. – 6 травня.

варто було робити нічого крім як підтримувати уряд, оскільки в протилежному випадку їх чекала суворая кара.

Поза пленарними засіданнями громадські діячі подавали запити щодо злочинів, що були скоєні поліцією та владними особами проти працездатного населення. Наприклад, 21 травня 1907 року було відправлено запит щодо насильства з боку місцевої поліції над мешканцями Чечелівки, Гайсинського повіту на Поділлі. Цих людей неправдиво звинуватили у підпалі маєтку поміщиці. У результаті поліцейського розсліду безвинних страждали 23 особи³¹.

3 червня 1907 року відбулося розпущення Державної Думи. Повідомлення про підготовку соціал-демократами державного перевороту виступили формальною підставою для цього кроку. Негайно після розпуску Думи на вулиці з'явилися посилені патрулі поліції та військові підрозділи, які взяли під особливий контроль транспортні вузли. Губернатори українських областей видали накази щодо припинення всіх форм незадоволень політикою влади, за порушення яких передбачалося тюремне ув'язнення. Генерал-губернатор Київської області виніс вказівку не використовувати стрільбу бойовими патронами вгору у разі масових протестів населення³².

Незважаючи на третьочервневий переворот, діяльність громади залишила помітний слід в історії. Це не випадковість, що в сучасному парламенті простежуються елементи та традиції, вкладені українцями в цей законодавчий орган.

³¹ Запит Української Думської Громади Міністрові Внутрішніх справ / Рідна справа – Думські вісті. – 1907. – 25 травня

³² Попик В.І. В Науковій Раді з проблеми "Основні закономірності вітчизняної історії дожовтневого періоду" // Український історичний журнал. - 1982. - № 5. - С. 158–159.

2.2 Розвиток парламентаризму в радянській Україні

Новий представницький інститут в радянській літературі – Верховна Рада – отримав свої правові засади упродовж 1936–1938 років. Конституція УРСР нової редакції від 30 січня 1937 року встановлювала повноваження Верховної Ради УРСР, яка була майже ідентичною до нової Конституції СРСР³³. За цією Конституцією у 1938 році була обрана перша Верховна Рада УРСР. Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки (ВР УРСР) формально утворювалася внаслідок прямих виборів з таємним голосуванням, проте фактично цей процес був сильно контрольований правлячою комуністичною партією³⁴.

До складу ВР УРСР входили:

а) Рада старійшин УРСР, яка відігравала роль вищого органу законодавчої влади між сесіями Верховної Ради. До складу Ради старійшин входили Голова, Перший заступник, заступник, секретар та 19 членів Президії.

б) Партійна група Верховної Ради УРСР, яка представляла інтереси правлячої комуністичної партії в роботі Верховної Ради.

в) Ревізійні та слідчі комісії, які проводили перевірки діяльності органів державної влади та управління.

г) Постійні комісії Верховної Ради УРСР, які займалися підготовкою законопроектів та інших рішень Верховної Ради.

Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки (ВР УРСР) була найвищим органом державної влади в УРСР з 1938 по 1991 рік.

Згідно з Конституцією 1937 року, ВР УРСР визнавалася єдиним законодавчим органом республіки. Сесії скликалися Президією ВР УРСР двічі на рік. ВР

³³ Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки {Затверджено Надзвичайним XI з'їздом Рад України 30 січня 1937 р.} // 36. законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду Української радянської соціалістичної республіки. – Київ, 1937. – № 30. – С. 121.

³⁴ Верховна Рада УРСР за конституцією республіки 1937 р. // Проблеми правознавства. – Київ, 1991. – 65 с.

УРСР мала найвищий статус в системі державних органів республіки. Вона керувала всіма сферами державного, економічного і культурного життя республіки, представляючи волю українського народу, його верховенство та незалежність.

Члени ВР УРСР обиралися за активної участі громадян республіки на виборах, надаючи парламенту єдину унікальну легітимність. ВР УРСР мала виключне право на законотворення. Тільки ВР УРСР могла приймати закони, а її рішення були непіддатними скасуванню чи зміні.

Однак, насправді, ВР УРСР була лише маріонетковим органом влади, який повністю контролювався правлячою комуністичною партією. Вибори до ВР УРСР були повністю підконтрольні комуністам, і реальна влада в республіці належала ЦК КПУ. Тільки вона може приймати закони, ніхто не може перевіряти діяльність парламенту або скасовувати чи змінювати його рішення.

Щоб стати депутатом Верховної Ради Української УРСР, громадянин УРСР, якому виповнилося 21 рік, мав законне право брати участь у виборах, незалежно від будь-яких ознак, які могли б бути використані для дискримінації. Сучасна конституція змінила деякі критерії для кандидатів у депутати, що відповідає потребам сучасності. Аналіз складу депутатів Верховної Ради УРСР показує: у той час справами держави займалися радянські трудящі – робітники і селяни, інженери, агрономи, лікарі, вчителі і т.д. Тобто ті, кого решта населення республіки надала право реалізовувати свої суверенні права. Що маємо зараз? Лобіювання інтересів бізнесу перешкоджає потраплянню до сучасного законодавчого органу робітничих верств населення, бо зараз мандат народного депутата набагато «важливіший», ніж в радянські часи, коли передбачалося безпосереднє виконання його власником законодавчої функції держави.

Верховна Рада УРСР для ефективної роботи мала постійні комісії, які формувалися з депутатів на першій сесії нового скликання. З часом, коли роль

парламенту в житті країни зростала, кількість постійних комісій також збільшувалася. Ці органи мали важливі повноваження: підготовка питань для розгляду Верховною Радою та контроль за виконанням її рішень. Постійні комісії співпрацювали з Президією Верховної Ради, яка координувала їхню діяльність.

Парламент УРСР не мав організаційного акту, який би регулював його роботу. Тільки через 38 років прийняли Регламент засідань Верховної Ради Української РСР, який затверджено Постановою Верховної Ради Української РСР від 4 липня 1975 року. Цей документ мав лише 17 пунктів (без розділів за темами). Обмеженість Регламенту була пов'язана не з некомпетентністю законодавців, а з тим, що за тих умов системи управління державою регламентні норми, які були передбачені, були достатні для регулювання діяльності даного парламенту.

У регламентах більшості країн Центральної та Східної Європи того часу, також і регламент засідань Верховної Ради УРСР 1975 року, мали на меті встановити організаційну структуру та законодавчу процедуру парламентів. Не було процедури вирішення внутрішніх організаційних конфліктів, бо таких конфліктів не було. Регламенти Верховної Ради Української УРСР були лише порожніми словами, бо в умовах тоталітарної системи, коли депутати були фактично підконтрольні комуністичній партії, вони не мали жодної реальної сили³⁵.

Прийняття Конституції УРСР 1978 року не призвело до кардинальних змін статусу Верховної Ради УРСР. Структура парламенту залишилася майже такою ж, не дивлячись на зростання числа виборчих округів. Це призвело тільки до збільшення числа обранців – з 304 до 650 депутатів. Про те, були внесені деякі новації, які трохи зміцнили роль Верховної Ради в радянській

³⁵ Гарлицкий Л. Парламентские регламенты в Центральной и Восточной Европе (на примере Польши) / Л. Гарлицкий. – Варшава: 1995. – С. 30–37.

системі влади. Зокрема, наголошувалося, що всі ради – обласні, районні, міські, селищні, сільські та Верховна – створюють єдину систему органів державної влади. Це означало, що Верховна Рада мала більше контролю над місцевими органами влади. Повноваження депутатів тривали тепер 5 років, що також давало їм більше часу для роботи. Розширився й перелік суб'єктів права законодавчої ініціативи. Це право мали не лише органи державної влади, а й громадські організації, такі як республіканські органи.

Конституція УРСР 1937 року, яка була прийнята в період сталінського тоталітаризму, відображала ідеологічні установки радянської влади. Вона не чітко розмежовувала компетенцію органів державної влади і управління, надаючи їм широкі повноваження. Це означало, що органи державної влади могли займатися будь-якими питаннями, які вони вважали за потрібне.

Таке розмиття повноважень дозволяло радянській владі ефективно контролювати всі сфери суспільного життя. Воно також сприяло зміцненню монополії КПРС на владу, оскільки партія могла впливати на діяльність усіх органів державної влади³⁶.

Конституція також регламентувала діяльність постійних комісій Верховної Ради, таких як ревізійні, мандатні, бюджетні, слідчі та комісія з законодавчих передбачень. Крім того, Конституція визначала правовий статус Президії Верховної Ради УРСР, яка була постійно діючим органом парламенту.

Президія Верховної Ради Української РСР була своєрідним «електронним мозком» Верховної Ради. Вона відігравала роль головного координаційного центру, який забезпечував безперервну роботу парламенту. Президія була відповідальна за організацію виборів до Верховної Ради,

³⁶ Шаповал В. М. Парламентаризм і законодавчий процес в Україні: Навч. посіб. / В. М. Шаповал, В. І. Борденюк, Г. С. Журавльова.- Київ, Вид-во УАДУ, 2000. – С. 87.

зібрання нового парламенту на першу сесію, а також за підготовку і проведення пленарних засідань Верховної Ради³⁷.

Ухвалення нової Конституції УРСР 1978 року стало важливим етапом у розвитку радянської системи влади на території України. У Конституції було зазначено, що Верховна Рада УРСР є найвищим органом державної влади в Українській Радянській Соціалістичній Республіці, а також закріпила її основні повноваження. Для впровадження положень Конституції, Верховна Рада УРСР ухвалила ряд нормативно-правових актів.³⁸ У березні 1980 року були затверджені Положення про сталі комісії Верховної Ради Української РСР і Регламент Верховної Ради УРСР.

Положення про постійні комісії визначило їх склад, структуру та повноваження. Регламент Верховної Ради УРСР регламентував порядок роботи парламенту, зокрема, його сесій, пленарних засідань та засідань постійних комісій. Регламент Верховної Ради УРСР також вніс важливі зміни, що визначили основи фінансового й технічного забезпечення Верховної Ради УРСР. Відповідно до нового Регламенту, Апарат Верховної Ради УРСР забезпечував обслуговування парламенту відповідно до затвердженого Президією бюджету.

Регламент ВР УРСР № 23–Х– це законодавчий акт, що визначав порядок функціонування Верховної Ради УРСР та її органів. Ухвалений 25 березня 1980 року, він включав 12 глав та 65 статей, які висвітлювали роль Верховної Ради в системі державних органів та її правовий статус.

Конституція УРСР 1978 року встановлювала Верховну Раду УРСР як найвищий законодавчий орган в республіці з широкими повноваженнями, такими як ініціювання законодавчих ініціатив, ухвалення законів, вибори та

³⁷ Гончаренко В. Верховна Рада УРСР за Конституцією Української УРСР 1978 року/ В. Гончаренко // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 1. – С. 113.

³⁸ Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки: Закон від 20.04.1978 р. База даних «Законодавство Української Радянської Соціалістичної Республіки»/ВР Української РСР. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html>

звільнення вищих органів державної влади республіки, а також нагляд за діяльністю державних органів та організацій. Для забезпечення ефективності та регулярності своєї роботи Верховна Рада УРСР відбувала сесії, спирався на діяльність Президії і роботу комісій та депутатів.

Від тоді проведення сесій Верховної Ради УРСР було основною формою її роботи. Вони проводяться регулярно один раз на рік, а також позачергово у разі необхідності. На сесіях Верховна Рада розглядає і приймає закони, постанови, рішення та інші акти.

Президія Верховної Ради УРСР була вищим органом державної влади в республіці, який діяв постійно, навіть коли Верховна Рада не працювала. Президія відповідала за організацію роботи Верховної Ради, за виконання її рішень, а також за інші повноваження, передбачені Конституцією УРСР.

Конституція УРСР 1978 року також встановлювала процедуру створення та регулювання функціонування інших вищих органів державної влади в республіці. Так, Рада Міністрів УРСР була вищим органом виконавчої влади УРСР, Комітет народного контролю УРСР здійснював контроль за виконанням законів, а Верховний Суд УРСР був вищим судовим органом УРСР.

Апарат Верховної Ради УРСР був ключовим елементом функціонування парламенту. Він забезпечував підтримку діяльності Верховної Ради в рамках затвердженого бюджету, а також відповідав за ефективне функціонування самого парламенту.

Апарат Верховної Ради УРСР складався з численних структурних підрозділів, які відповідали за різні аспекти роботи парламенту. До них, зокрема, належали:

а) Секретаріат Голови - забезпечував організацію роботи Голови Верховної Ради УРСР та його заступників;

б) Секретаріати комітетів - забезпечували підготовку засідань комітетів та їх роботу;

в) Секретаріати депутатських фракцій та груп - забезпечували роботу депутатських фракцій та груп;

г) Юридичний відділ - здійснював юридичне забезпечення діяльності Верховної Ради УРСР;

г) Інформаційний відділ - забезпечував інформаційне забезпечення діяльності Верховної Ради УРСР;

д) Апарат Президії був відповідальний за організацію та забезпечення роботи Президії Верховної Ради УРСР.

У Конституції УРСР 1978 року встановлювались основні принципи організації та функціонування Верховної Ради УРСР, а також визначила її роль та місце у системі державних установ. Вона надавала Верховній Раді УРСР право обирати колегіальний орган управління державою – Президію ВР УРСР. Цей орган, що формувався на сесіях, підпорядковувався парламенту та виконував важливі обов'язки найвищого органу державної влади УРСР у проміжне між сесіями.

Додатково, Конституція передбачала утворення Ради Міністрів – найвищого органу виконавчої та розпорядчої влади, який формувався Верховною Радою та відповідав перед нею у період між сесіями.

Верховна Рада УРСР мала повноваження контролювати діяльність всіх державних органів, що підзвітні їй. Цей контроль здійснювався через систему органів народного контролю, які були підпорядковані Верховній Раді УРСР. Верховна Рада УРСР також створювала Комітет народного контролю Української РСР, який був головним органом народного контролю в республіці. Комітет народного контролю УРСР здійснював контроль за виконанням законів, постанов і рішень Верховної Ради УРСР і Президії Верховної Ради УРСР, а також за діяльністю державних органів і організацій.

27 жовтня 1989 року Верховна Рада УРСР прийняла три закони, які стали важливим кроком на шляху до демократизації України.

Перший закон розширив повноваження Верховної Ради УРСР, зокрема в галузі законодавчої діяльності та контролю за роботою державних органів. Це дозволило Верховній Раді УРСР більш ефективно виконувати свої функції, зокрема приймати закони, які відповідали інтересам українського народу.

Другий закон зменшив кількість депутатів Верховної Ради УРСР з 750 до 450, що зробило парламент більш представницьким і ефективним.

Третій закон впровадив ряд демократичних змін у виборчий процес, таких як прямі вибори депутатів Верховної Ради УРСР, заборона множинних голосувань і обов'язкове призначення 100 депутатів від національних меншин. Ці зміни сприяли більшій демократичності та прозорості виборчого процесу в Україні.

Закон про вибори народних депутатів Української РСР впровадив ряд демократичних принципів у виборчому процесі, включаючи таємне голосування, багатопартійність та можливість вибору серед різних кандидатів. Ці зміни дозволили провести вибори 1990 року, які стали першими в історії України вільними та демократичними. Закон про вибори депутатів місцевих рад народних депутатів Української РСР також вніс демократичні зміни до виборчого процесу, зробивши вибори депутатів місцевих рад більш демократичними і відповідними інтересам виборців.

У цілому, прийняття законів від 27 жовтня 1989 року стало важливим кроком у напрямку розвитку демократії в Україні. Ці закони заклали основи для розбудови демократичної держави в республіці.

Конституції 1937 та 1978 років були прийняті в СРСР в різні періоди його історії, і це позначилося на їхніх положеннях щодо Президії Верховної Ради. Конституція 1937 року, прийнята в період сталінського тоталітаризму, не надавала чіткого правового статусу Президії. Вона лише зазначала, що цей орган тлумачить закони й видає укази. Конституція 1978 року, прийнята в період "застою", надала Президії Верховної Ради статусу найвищого органу державної влади між сесіями Верховної Ради. Президія мала право приймати

рішення з усіх питань, які не входили до відання Верховної Ради. Ці відмінності відображали зміни в політичній системі СРСР. Конституція 1937 року була спрямована на концентрацію влади в руках Президії ЦК КПРС, а Конституція 1978 року - на децентралізацію влади.³⁹ Президія проводила значну організаторську роботу з підготовки до сесій Верховної Ради та її проведення (попередньо розглядалися пропозиції щодо порядку денного), давала допомогу депутатам у виконанні їхніх повноважень.⁴⁰

Постійні депутатські комісії Верховної Ради УРСР були ключовим елементом роботи парламенту. Вони забезпечували ефективне функціонування законодавчого органу, здійснюючи контроль за діяльністю державних органів і організацій, розробляючи пропозиції та виносили їх на розгляд на пленарні засідання Верховної Ради, а також вносячи законодавчі ініціативи. Положення «Про постійні комісії Верховної Ради Української РСР» регулювало їхню діяльність. Цей документ визначав порядок створення, формування та діяльності комісій, а також їхні повноваження. Постійні комісії Верховної Ради УРСР відігравали важливу роль у розвитку демократії в Україні. Вони сприяли тому, щоб парламент був більш ефективним і відповідальним перед народом³².

Верховна Рада УРСР була ключовим елементом радянської політичної системи в Україні. Вона виконувала широкий спектр функцій, включаючи законодавчу, представницьку, контрольну та зовнішньополітичну. З одного боку, Верховна Рада УРСР була обмежена в своїх повноваженнях. Вона була підпорядкована вищим органам радянської влади, зокрема Верховній Раді СРСР і ЦК КПРС. Крім того, Верховна Рада УРСР була змушена

³⁹ Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки {Затверджено Надзвичайним XI з'їздом Рад України 30 січня 1937 р.} // Зб. законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду Української радянської соціалістичної республіки. – Київ: 1937. – № 30. – С. 121.

⁴⁰ Бандурук О. М. Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток. Монографія / О. М. Бандурук, Ю. Д. Древаль. – Харків: 1999. – 133 с.

дотримуватися марксистсько-ленінської ідеології, яка не завжди відповідала інтересам українського народу. З іншого боку, Верховна Рада УРСР відігравала важливу роль у розвитку української державності. Вона приймала закони, які регулювали життя в Україні, і представляла інтереси українського народу у вищих органах радянської влади. Верховна Рада УРСР також виступала за збереження української мови та культури⁴¹.

Наприкінці радянської історії Верховна Рада УРСР почала набувати рис справжнього парламентаризму. Вона стала більш незалежною від партійних структур і розпочала процес демократичних реформ.

⁴¹ Яровой Т. С. Особливості радянського парламенту. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Держава, право, економіка». Дніпропетровськ: Друк Дніпропетровська Олеся Гончара, 2011. С. 60–63.

2.3 Відновлення парламентаризму в Україні

24 серпня 1991 року Верховна Рада УРСР XII скликання прийняла Акт проголошення незалежності України. Цей документ став епохальною подією в історії країни, яка поклала край 74-річному періоду перебування України у складі СРСР.⁴²

Проголошена незалежність, була результатом довгого і складного процесу, який розпочався ще в 1980-х роках. У цей період в Україні відбувалися активні процеси національного відродження, які були спрямовані на відновлення української державності.⁴³

Верховна Рада УРСР XII скликання ухвалила два визначальних акти, які поклали початок становленню незалежної України.

Перший акт, «Декларація про державний суверенітет Української РСР», проголосив суверенітет України в межах СРСР. Цей документ закріпив право України на самостійне вирішення своїх внутрішніх і зовнішніх справ.

Другий акт, «Акт проголошення незалежності України», проголосив незалежність України від СРСР та інших держав. Цей документ став юридичним оформленням суверенітету України.

Епохальною подією стало проголошення незалежності України, яка поклала край 74-річному періоду перебування України у складі СРСР. Ця подія стала поштовхом до радикальних трансформацій у всіх сферах суспільного життя, у тому числі в організації та функціонуванні Верховної Ради⁴⁴.

⁴² Постанова Верховної Ради України «Акт про проголошення незалежності України» Прийнятий 24 серпня 1991 р., № 1427 – XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – Ст. 502.

⁴³ Звіркowska В. А. Український парламентаризм: проблеми становлення та розвитку (політичний аналіз): Автореф. дис. кандидат. політ. наук спец. 23.00.02. НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. Київ, 2002. 20 с.

⁴⁴ Український парламентаризм: минуле і сучасне / За ред. Ю.С. Шемшученка; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: Парлам. видво, 1999. 368с.

До проголошення незалежності Верховна Рада УРСР була органом державної влади, який діяв у рамках СРСР. Вона мала обмежені повноваження і була підконтрольна КПРС.

12 вересня 1991 року ВРУ ухвалила Закон «Про правонаступництво України». Цей закон визначив правові основи становлення незалежної України. Зокрема, він закріпив чинність Конституції УРСР 1978 року до прийняття нової Конституції України, а також продовжив повноваження ВРУ в складі депутатів Верховної Ради УРСР⁴⁵.

Прийняття Конституції України було значущим кроком у формуванні незалежної країни. У ході розробки Конституції розглядалися різні варіанти системи управління, які враховували історичний досвід України та сучасні тенденції демократії. Перший проект, представлений у 1991 році, передбачав президентську форму управління, де Президент виступав як глава держави та представник виконавчої влади. Другий проект, представлений у 1992 році, також передбачав президентську форму управління, але з певними обмеженнями на повноваження Президента.⁴⁶

8 червня 1995 р., було ухвалено „Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України”⁴⁷

На момент укладення Конституційного договору існуюча Конституція не представляла собою цілісного та логічного структурованого документа. У порівнянні з нею, Конституційний договір виглядав як втілення

⁴⁵ Український парламентаризм: минуле і сучасне / за ред. Ю. Шемшученка. – Київ: 1999. – С. 271.

⁴⁶ Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України : Закон України від 14.02.1992 р. № 2113-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-12#Text>

⁴⁷ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80#Text>

бюрократичної творчості, де чітко визначалися ролі, структура, функції і повноваження різних гілок влади. Однак основним аспектом були не лише формальні, але й суттєві зміни, внесені нововведеннями. Зокрема, вони полягали в перетворенні України з парламентської республіки в президентську. Це призвело до втрати Верховною Радою значної частини своїх ключових повноважень на користь президента.⁴⁸

Тільки у третьому проекті Конституції, представленому у 1993 році, була запропонована змішана форма управління, яка поєднувала елементи президентської та парламентської республік. У цьому варіанті Президент був главою держави, а Кабінет Міністрів був відповідальним перед парламентом. Цей варіант Конституції був прийнятий 28 червня 1996 року⁴⁹.

Слід відзначити, що визнання ефективності системи розділу влади мало місце навіть у радянські часи і в Декларації про державний суверенітет України це вперше було відзначено. Поміж іншого, там вказується, що: «Державна влада в Республіці здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу та судову»⁵⁰.

Таким чином, була офіційно визнана відмова від принципу абсолютної влади Верховної Ради, що було закріплено в «статті 97 Конституції УРСР 1978 року»⁵¹.

Конституція України 1996 року установила принцип розділення влади на трійку складових: законодавчу, виконавчу та судову. Ця засада є основою демократичного устрою країни, оскільки вона гарантує рівновагу в повноваженнях між різними органами влади та запобігає їхньому монопольному контролю.

⁴⁸ Перевезій В. Еволюція інституційної спроможності парламенту України: історико-політологічний аналіз. Політичні дослідження. № 2 (6). - К., 2023. - С. 123-135.

⁴⁹ Томенко М. Український парламентаризм у контексті історичного розвитку та сучасної практики. Хроніка 2000. Київ, 1998. № 27-28. С. 232-242.

⁵⁰ Декларація про державний суверенітет України // Етнополітика в Україні: док. та матеріали. – Київ: 1998. – С. 9

⁵¹ Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1978. – № 31. – С. 429.

Законодавча влада здійснює законотворення, виконавча влада здійснює управління, а судова влада здійснює правосуддя⁵².

Конституція України також передбачає механізми стримування і противаги між різними гілками влади. Ці механізми забезпечують баланс повноважень між різними органами влади та запобігають їхньому зловживанню.

Конституція України 1996 року закріпила принцип поділу влади, який є основою для демократичного устрою держави. Проте в умовах нерозвиненого парламентаризму, коли органи законодавчої і виконавчої влади функціонували автономно, а Конституційний Суд не був створений, це протистояння між ними ставало все більш помітним. З одного боку, ВРУ, як орган законодавчої влади, мала право приймати закони, які часто суперечили діям виконавчої влади. З іншого боку, Президент України, як глава виконавчої влади, мав широкі повноваження, які дозволяли йому обмежувати діяльність Верховної Ради. Це протистояння призвело до політичної нестабільності в Україні і стало одним з чинників, які протягом великого періоду історії, доктрина поділу влади продовжувала виявляти свою ефективність як засіб політичного управління державними справами⁵³.

У 2004-2005 роках в Україні відбулася конституційної реформа, яка посилила роль парламенту в системі державної влади. Згідно з реформою, ВРУ отримала право призначати Прем'єр-міністра та затверджувати його склад Кабінету Міністрів. Це означало, що парламент став мати більший вплив на формування уряду. Крім того, реформа закріпила принцип що Кабінет Міністрів відповідальний перед Верховною Радою. Це означало, що уряд міг бути відсторонений від повноважень парламентом за недовіру. Реформа була

⁵² Журавський В. С. Український парламентаризм на сучасному етапі: теоретико-правовий аспект / В. С. Журавський – Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 248 с.

⁵³ Звіркowska В. А. Особливості становлення парламентаризму в Україні (90-ті рр. ХХ ст.) / В. Звіркowska // Держава і право: Збірник наукових праць. Вип. 11. – 2001. – С. 574-581.

спрямована на подолання політичної кризи, яка виникла внаслідок Помаранчевої революції⁵⁴.

Згідно з пропозицією Петра Симоненка та Віктора Медведчука, внесеною до Конституції, передбачалось перехід від президентсько-парламентської форми правління до парламентсько-президентської. Щодо ВРУ, запропоновано такі зміни:

а) Строк повноважень ВРУ збільшено до п'яти років.

б) Народні депутати України не можуть займати посади в державній службі, виконувати іншу оплачувану роботу, чи брати участь у комерційній діяльності (за винятком навчання, наукової і творчої роботи), входити до керівних органів чи наглядових рад підприємств або організацій, які мають прибуткову мету.

в) У випадку виникнення обставин, які суперечать вимогам щодо сумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, народний депутат України повинен протягом двадцяти днів припинити цю діяльність або особисто подати заяву про відмову від мандата.

Також був внесений розширений перелік підстав для припинення повноважень народного депутата України достроково, зокрема:

а) Якщо протягом двадцяти днів не буде усунуто несумісність мандату депутата з іншими видами діяльності;

б) якщо народний депутат України, обраний від певної політичної партії, не увійде до складу фракції цієї політичної партії або вийде зі неї

Народний депутат України може втратити свої повноваження достроково з різних причин.

⁵⁴ Сірик Н. Історія становлення інституту парламентаризму в Україні. Літописець. Збірник наукових праць VIII Всеукраїнської науковопрактичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)» (м. Житомир, 9 грудня 2020 року). Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2021. Випуск 16. С. 235-239.

По-перше, повноваження народного депутата припиняються, якщо Верховна Рада України нового скликання прийняла рішення про дострокове закінчення повноважень ВРУ попереднього скликання. Це може статися, наприклад, у разі втрати довіри до уряду або у разі проведення дострокових виборів.

По-друге, повноваження народного депутата можуть бути припинені за рішенням ВРУ. Це відбувається, наприклад, у разі порушення народним депутатом присяги, у разі невідповідності народним депутатом вимогам до депутатів, у разі невідвідування народним депутатом пленарних засідань ВРУ без поважних причин.

По-третє, повноваження народного депутата можуть бути припинені за судовим рішенням. Це відбувається, наприклад, у разі винесення судом вироку, що встановлює вину народного депутата у вчиненні злочину, у разі встановлення недійсності виборів народного депутата.

По-четверте, повноваження народного депутата можуть бути припинені за розпорядженням вищого керівного органу політичної партії, від якої обраний народний депутат. Це відбувається, наприклад, у разі, якщо народний депутат не є членом депутатської фракції політичної партії, від якої він був обраний, або покидає таку фракцію.

Згідно з Конституцією України, управління ВРУ здійснюється за допомогою коаліції яка утворюється з депутатських фракцій. Коаліція утворюється після виборів, коли депутати від різних політичних партій домовляються про співпрацю. Коаліція повинна мати більшість голосів, тобто 226 депутатів та більше.

Коаліція має компетенцію представляти Президенту України пропозиції щодо обрання Прем'єр-міністра України та рекомендувати кандидатів для роботи в Кабінеті Міністрів. Паралельно, Коаліція має право встановлювати правила своєї внутрішньої організації і вирішувати питання про припинення своєї діяльності.

У 2022 році ВРУ розширила свої повноваження. Тепер вона має право призначати ключових посадових осіб і звільняти їх, а також затверджувати Конституцію Автономної Республіки Крим і її зміни.

Національний банк України був виключений з числа суб'єктів законодавчої ініціативи. Президент України був доданий до суб'єктів, що можуть ініціювати питання про відповідальність КМУ.

Зазначено, те що у Президент України відсутня можливість припинити повноваження ВРУ протягом останніх шести місяців її терміну. У випадку передчасного завершення повноважень Президента України, Голова ВРУ тимчасово виконує обов'язки Президента до вибору нового глави держави. Ці зміни вказують на перехід України від президентсько-парламентської моделі до парламентсько-президентської. Однак у вересні 2010 року Конституційний Суд України визнав Закон України «Про внесення змін до Конституції України»⁵⁵ від 8 грудня 2004 року неконституційним, і Конституція України була повернена до попередньої редакції 1996 року. Внаслідок цього ВРУ було надано попередні повноваження. Ця ситуація на практиці підтверджує, що демократизація, як політичний процес, не завжди має сталі досягнення й може зазнати регресу у бік авторитаризму. Важливо підкреслити, що політична воля владної еліти того часу ставила під сумнів не лише ідею парламентаризму, але й основи правової системи. Як підкреслює М. Мельник: «У 2010 році не відбулася жодна юридична зміна Конституції; відбулася лише технічна заміна тексту Конституції, яку провели невстановлені суб'єкти. Фактично, це була добре прорахована, спланована й на найвищому державному рівні реалізована величезна конституційна афера»⁵⁶.

⁵⁵ Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 08 грудня 2004 року № 2222-IV. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15#Text>

⁵⁶ Мельник М. Конституційна афера [Електронний ресурс] / Микола Мельник // Дзеркало тижня. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://gazeta.dt.ua/LAW/konstituciyna-afera_.html

У 2010 році в Україні були внесені зміни до Конституції, які порушили принцип поділу влади. Ці зміни були неконституційними, оскільки відбулися без участі парламенту, який є важливим органом у процесі внесення змін до Основного Закону.

Аналізуючи політичні події того часу, можна погодитися з висновками М. Мельника, який назвав ці зміни "конституційним переворотом". У результаті цих змін вся повнота влади була передана президенту. Це призвело до того, що державна влада стала неконтрольованою суспільством і перевищувала свої повноваження⁵⁷

У 2010 році в Україні була відновлена змішана виборча система, яка надала президенту більше влади. Це призвело до того, що парламент фактично втратив вплив на прийняття тих чи інших політичних рішень.

Такий стан речей викликав обурення в суспільстві, що призвело до загострення політичної ситуації. Нездатність вищих посадових осіб піти у відставку призвела до цілковитого розбалансування політичної системи та регіонального розколу. Цей розкол був використаний Росією для вторгнення в Україну.

Перехід України до парламентської республіки є важливим кроком для стабілізації політичної системи. Конституція 2004 року, яка гарантує владні повноваження парламенту, є основою для цього переходу.

21 лютого 2014 року парламент схвалив законопроект, розроблений народними депутатами В. Писаренко та Р. Князевичем, який обмежує повноваження президента. Новий законопроект передбачає, що президент не може призначати прем'єр-міністра, міністрів та керівників силових відомств без згоди парламенту.⁵⁸

⁵⁷ Законопроект № 1655-VII від 02.09.2014 «Про внесення змін до Конституції України» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: (http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513)

⁵⁸ Історія українського парламентаризму. Т1-III / Ред. рада.: В.М. Литвин (голова ред. ради), В.О. Зайчук, В.Б. Яловий; Ін-т історії НАН України. – Київ : Дніпро, 2010. 815 с.

Президент України Петро Порошенко подав до ВРУ законопроект, який передбачає значне розширення повноважень парламенту у процесі формування уряду.

Запропоновані зміни передбачають, що парламентська коаліція буде вносити пропозиції президенту щодо кандидатури прем'єр-міністра та складу Кабінету міністрів. Крім того, Верховна Рада буде призначати прем'єр-міністра, розглядати питання про відставку членів Кабінету міністрів та звільняти їх з посад. Ці зміни спрямовані на посилення парламентського контролю над урядом. Вони також можуть призвести до більшої стабільності урядової системи, оскільки уряд буде мати більшу підтримку в парламенті.⁵⁹ Даний законопроект суттєво обмежує повноваження президента у виконавчій владі. Аналіз всіх запропонованих законопроектів щодо внесення змін до Конституції України показує, що в Україні триває тенденція до обмеження повноважень президента та посилення ролі парламенту.

Виходячи з вище сказаного, можна зрозуміти, що вихід із системної політичної кризи можливий тільки за умови подальшого розвитку парламентаризму в Україні.

Початок процесу реформування Верховної Ради України настав після того, як Місією Європейського союзу була представлена оцінка потреб, звіт і дорожня карта внутрішніх реформ та розвитку інституційного потенціалу для ВР України наприкінці лютого 2016 року⁶⁰.

Верховна Рада України взяла на себе зобов'язання впровадити ряд внутрішніх реформ. Для цього було створено робочу групу з реформування парламенту, до якої увійшли представники всіх депутатських фракцій та груп. Крім того, з підтримкою Європейського союзу було запроваджено формат

⁶⁰ Лабораторія законодавчих ініціатив. Концепція змін до законодавчих актів України щодо підвищення ефективності функціонування Верховної Ради України („Біла Книга” українського парламентаризму). 2010. URL: https://parlament.org.ua/upload/docs/White_Book_ed.pdf

"Діалогів Жан Моне" для узгодження позицій парламентських політичних сил щодо окремих рекомендацій⁶¹.

Громадянські організації також долучилися до реалізації реформи. Зокрема, програма USAID "Громадянська мережа ОПОРА", Агентство НДО з питань законодавчих ініціатив, Громадська організація Internews Ukraine та Ліга інтернів НУО сприяли виконанню окремих рекомендацій.

Рекомендації, які містяться у Дорожній карті, не є обов'язковими до виконання. Вони є "дружніми порадами" та можливими шляхами вирішення проблем, визначених у Дорожній карті. Ці рекомендації включають чіткі показники виконання та заплановані терміни. Однак навіть повне їх виконання не може гарантувати значущого прориву у роботі законодавчого органу.

Через особливості та умови роботи Верховної Ради деякі рекомендації виявилися проблематичними для впровадження.

Підготовка Дорожньої карті передбачала консультації із зацікавленими сторонами, насамперед, представниками парламентських фракцій та груп. Цей процес призвів до значних змін у внутрішній роботі парламенту та його структурних підрозділах, включаючи Інститут Законодавства та інші.

⁶¹ Аліксійчук О.В. Правові засади підвищення інституційної дієздатності Верховної Ради України в умовах війни: Незалежність України: сучасна доктрина і практика публічного управління: матеріали міжнар. Круглого столу до Дня Незалежності України (Київ, 22 серпня 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 97-100.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1 Основні показники діяльності українського парламенту IX скликання за період роботи з 2019 року по 2023 рік

Верховна Рада України (ВРУ) дев'ятого скликання була обрана в 2019 році. До її складу увійшли представники п'яťох партій за пропорційною системою, та ще п'яťох партій через мажоритарну систему і 46 осіб у якості самовисуванців. Перше пленарне засідання було розпочато 29 серпня 2019 року.

Вперше за часи історії України, партія-переможець виборів "Слуга народу", одержала можливість сформувати більшість з однієї партії. Більше 80% депутатів одержали мандат вперше.

На момент 2023 року, кількість народних депутатів складає 403, що представляє найменший показник протягом всього періоду незалежності України.

Дев'яте скликання Верховної Ради виявилось унікальним явищем для українського парламентаризму. Особливості його роботи пов'язані з тим, що фракція більшості складається з народних депутатів без досвіду представницької діяльності на рівні національного законодавчого органу. Це не могло не вплинути на роботу Верховної Ради. З порушенням хоча б одного положення Регламенту щодо строків, було ухвалено 65 законопроектів (з 86 прийнятих), за один квартал⁶².

Уперше в історії Українського парламенту чергова сесія тривала впродовж 13 годин. Даний випадок, може бути яскравим прикладом, зловживання правом заради досягнення політичних мет.

⁶² Сучасний парламентаризм: український та світовий виміри / І. С. Хмелько, О. Ю. Бруслик, О. П. Євсєєв, І. В. Мукомела ; [редкол.: С. Г. Серьогіна (голов. ред.) та ін.] ; НАПрН України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. Харків : Юрайт, 2018. 197 с

Уперше альтернативні законопроекти фактично використовувалися як інструмент для обробки висновків Головного науково-експертного управління з метою удосконалення основних законопроектів.

Неоднозначна тенденція до фактичного ігнорування законодавчих ініціатив народних депутатів, які не є частиною більшості фракції, що викликає занепокоєння щодо можливого зловживання абсолютною владою парламентської більшості, а особливо – Президента⁶³.

Законодавчий процес у Верховній Раді 9-го скликання характеризується зростанням ролі Президента. Протягом першого кварталу роботи Верховної Ради було зареєстровано 861 законопроект, з яких ухвалено в цілому 86. Депутати традиційно ініціювали найбільше – 766 проектів, у той час, як Президент – 32. Результативність традиційно на боці Президента – 37%.

Найбільше президентських законопроектів стосувалися міжнародних відносин, корупції, реформи правоохоронних органів, національної безпеки і оборони.

21 лютого 2022 року президент росії в. путін оголосив про визнання незалежності самопроголошених "ДНР" і "ЛНР". Це рішення було схвалено радою федерації росії 22 лютого. Увечері того ж дня в Офісі президента України відбулася нарада, на якій обговорювалися заходи щодо посилення обороноздатності України та отримання міжнародної підтримки.

23 лютого президент України Володимир Зеленський підписав наказ про введення надзвичайного стану в Україні, який був затверджений ВРУ того ж дня. На наступний день, 24 лютого, росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. Відразу після цього ВРУ зібралася і ввела в країні воєнний стан, схваливши указ президента України № 64/2022.

⁶³ Гошовська В. А. Домінуюча роль парламенту в розвитку сучасного парламентаризму в Україні. Державна служба України: сучасні виклики та перспективи повоєнної трансформації: зб. тез щоріч. міжнар. круглого столу (київ, 17 черв. 2022 р.) : / за заг. ред. л. г. комахи. київ : навч.-наук. інт публ. упр. та держ. служби київ. нац. ун-ту імені тараса шевченка, 2022., с. 129-131.

З початком війни діяльність органів державної влади України зазнала значних змін. Всі рішення тепер приймаються швидко та ефективно, оскільки головною метою є забезпечення цілісності держави та стабільності в країні. ВРУ, як єдиний законодавчий орган, відіграє ключову роль у забезпеченні конституційного ладу України. У 2022 році Верховна Рада прийняла 355 законів та понад 380 постанов в умовах воєнного стану. Серед них - 10 змін до Закону про бюджет на 2022 рік, які збільшили видатки на Збройні сили України, а також ратифікація 28 міжнародних угод.⁶⁴

ВРУ прийняла низку рішень, спрямованих на протидію агресивній діяльності росії. Серед них:

а) постанова про геноцид, вчинений рф в Україні, яка засудила дії російської армії, які призвели до смерті та вигнання мільйонів українців.

б) постанова щодо агресії рф на території Чорного й Азовського морів, а також Керченської протоки, яка визнала ці дії незаконними та такими що порушують міжнародне право.

в) постанова, яка осуджує ескалацію безпекової ситуації у світі, спровоковану діями рф, яка закликала світову спільноту до рішучих дій проти російської агресії.

г) ухвалення рішень, які засуджують намагання керівництва рф анексувати тимчасово окуповані області Запорізької, Херсонської, Донецької та Луганської України .

г) осуд підтримки Іраном війни рф проти України, яка закликала Іран до припинення підтримки російської агресії.

д) визнання російського режиму терористичним, нелегітимність її представництва у ООН, яка закликала світову спільноту до міжнародного визнання Росії як держави-терориста.

⁶⁴ Крейденко В.В. Еволюція парламентаризму в сучасній Україні. Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього: монографія /авт. кол. Л. Г. Комаха, І. В. Алексеєнко, В. А. Гошовська та ін.; за заг. ред. Л. Г. Комахи, І. В. Алексеєнко. К. : ВПЦ "Київський університет", 2022. 976 с., С. 57 – 91.

е) осуд енергетичного тероризму РФ, яка засудила використання росією енергоносіїв для політичного шантажу.

Законодавчі ініціативи, які були ухвалені у 2022-2023 роках, відображають ключові пріоритети країни, перебуваючи в стані війни:

а) економічний розвиток, спрямований на підтримку економіки України та забезпечення її відновлення після війни.

б) національна безпека, спрямований на зміцнення обороноздатності України та забезпечення її безпеки.

в) зовнішня політика, спрямований на зміцнення міжнародної підтримки України та забезпечення її суверенітету.

г) правоохоронна діяльність, спрямований на розслідування злочинів, скоєних російськими військами в Україні, та притягнення їхніх винних до відповідальності.

ВРУ має надзвичайно важливу роль у забезпеченні конституційного ладу та прав людини в Україні. Слід відзначити важливу роль Уповноваженого з прав людини, який відповідає за парламентський контроль за дотриманням конституційних прав та свобод кожного громадянина на території України та в межах її юрисдикції.

Агресія росії проти України є одночасно і нападом на конституційний лад, спрямованим на порушення територіальної цілісності та політичної незалежності країни. Україна може взяти за приклад функціонування омбудсменів для захисту прав військовослужбовців, як це робиться в інших країнах. Важливо розуміти, що захист України – це, в перш чергу, захист тих, хто постраждав унаслідок конфлікту. Для досягнення високого рівня демократії та дотримання гуманітарних принципів у світі важливо адаптувати чинне національне законодавство до потреб сучасності⁶⁵.

⁶⁵ Дудко І. До питання про дипломатію і міжнародні зв'язки Верховної Ради України в умовах широкомасштабної агресії РФ. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2022. № 42. С. 202- 219.

Ось деякі конкретні приклади дій ВРУ в умовах війни:

а) Збільшення видатків на Збройні сили України на 1141 млрд грн (18,2 % ВВП).

б) Ратифікація 28 міжнародних угод та скасування 13 інших.

в) Схвалення 11 указів президента України, включаючи ті, що стосувалися використання ЗСУ.

г) П'ять разів продовження дії Указу про воєнний стан, а також тричі оголошення загальної мобілізації.

Ці дії є важливим фактором, який сприяє захисту України від російської агресії та зміцненню її суверенітету.

3.2 Проблеми і тенденції розвитку українського парламентаризму

За думкою науковців Ю. С. Палєєва, Н. В., Бочарова, Т. А. Тодорошко український парламентаризм, незважаючи на значні досягнення, має ряд недоліків, які перешкоджають розвитку в подальшому.

«Перше це, реалізація принципу незалежності парламенту не завжди відповідає стандартам які є міжнародними. Політичні партії в Україні часто залежать від зовнішніх джерел фінансування, що часто призводить до лобювання інтересів зацікавлених осіб. Це може порушувати принцип верховенства права, коли прийнятий закон суперечить іншим законам України та навіть інколи Конституції України.

Друге, організація опозиції в парламенті має свої особливості. В Україні відсутній закон, який регулює діяльність парламентської опозиції. Це призводить до того, що опозиція часто виступає як "антивладна" інституція, а не як інструмент контролю та регулювання дій більшості.

Третє, в українському законодавстві містяться норми, які не відповідають сучасним вимогам до професіоналізму парламенту. Наприклад, народні депутати не зобов'язані мати вищу освіту та досвід роботи в галузі права або державного управління.

Станом на сьогодні розвиток українського парламентаризму відбувається в контексті процесів правової інтеграції та глобалізації. Важливість міжпарламентського співробітництва, впровадження кращих світових практик парламентської діяльності та обмін досвідом стає дедалі очевиднішим. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями в галузі парламентаризму. Міжпарламентське співробітництво є важливим напрямком роботи ВРУ. З метою поліпшення та координації співпраці з

колегами з-за кордону були створені депутатські групи ВРУ з міжпарламентських зв'язків з іноземними державами»⁶⁶.

Для ефективної співпраці між національними парламентами на міжнародній арені необхідне належне інформаційне забезпечення. Це включає не лише взаємодію через міжнародні парламентські організації та об'єднання, але й створення спеціалізованих веб-платформ, в яких міститься різноманітна інформація про діяльність, проблеми і перспективи розвитку парламентів різних країн світу⁶⁷.

Один із прикладів такого веб-порталу - AGORA, який виступає як "лідуюча глобальна платформа для обміну знаннями щодо парламентського розвитку". AGORA містить такі розділи:

а) Збір та обмін знаннями у сфері парламентаризму: AGORA містить базу даних здебільшого англійських статей, досліджень та інших матеріалів про парламентаризм. База даних поділена на такі тематичні розділи:

- 1) Історія парламентаризму.
- 2) Основні принципи парламентаризму.
- 3) Парламентські процедури.
- 4) Парламентський контроль.
- 5) Парламентське законодавство.
- 6) Парламентські фінанси.
- 7) Парламентські відносини з іншими органами влади.
- 8) Парламентські відносини з громадянським суспільством.

⁶⁶ Палєєва Ю.С., Бочарова Н.В., Тодорошко Т.А. Інформаційноаналітичні ресурси щодо розвитку сучасного парламентаризму. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. С. 40-43.

⁶⁷ Гошовська В. А. Домінуюча роль парламенту в розвитку сучасного парламентаризму в Україні. Державна служба України: сучасні виклики та перспективи повоєнної трансформації: зб. тез щоріч. міжнар. круглого столу (Київ, 17 черв. 2022 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : навч.-наук. інт публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022. 230 с., с. 129-131

б) Координація обміну досвідом та розроблення рекомендацій щодо кращих практик у сфері парламентської діяльності: AGORA організовує онлайн-конференції, вебінари та інші заходи для обміну досвідом між парламентарями з різних країн. AGORA також розробляє рекомендації щодо кращих практик у сфері парламентської діяльності, які базуються на досвіді парламентів різних країн світу.

в) Розробка та проведення електронних навчальних курсів для парламентарів та парламентського персоналу з різних проблем: AGORA пропонує безкоштовні онлайн-курси з таких тем, як бюджетування, законотворчість та взаємодія з громадянським суспільством. Курси розроблені для парламентарів та парламентського персоналу з різних країн світу.⁶⁸

Україна має виразні риси парламентаризму завдяки довгій історії формування та роботи законодавчого представницького органу. ВРУ відповідає всім основним атрибутам парламентської системи та відповідає європейським стандартам конституційної спадщини.

Проте соціально-політичні та економічні виклики, а також тривалий вплив радянських структур, вплинули на деякі недоліки у роботі українського парламенту. Ключовими напрямками діяльності ВРУ є:

а) Подальша розробка нормативно-правового базису для законодавчої діяльності: ВРУ має удосконалити законодавство, яке регулює діяльність парламенту та його органів. Це включає вдосконалення процедури законотворчості, підвищення прозорості та підзвітності парламенту, а також посилення контролю за використанням бюджетних коштів.

б) Боротьба з корупцією на найвищому рівні: ВРУ має вжити заходів для запобігання та протидії корупції серед депутатів та працівників парламенту. Це включає вдосконалення антикорупційного законодавства, підвищення

⁶⁸ AGORA. Portal for Parliamentary Development. URL: [https:// www.agora-parl.org/](https://www.agora-parl.org/)

прозорості діяльності парламенту та його органів, а також посилення контролю за використанням бюджетних коштів.

в) Обмеження впливу олігархічних структур у політиці: ВРУ має вжити заходів для зменшення впливу олігархів на політичний процес. Це включає вдосконалення законодавства про фінансування політичних партій і кампаній, а також посилення контролю за використанням коштів політичними партіями⁶⁹.

Високі вимоги до депутатів: ВРУ має підвищити вимоги до професійної підготовки та політичної культури депутатів. Це включає введення обов'язкового тестування для кандидатів у депутати, а також підвищення рівня освіти та досвіду депутатів.

Також в Конституції необхідно виокремити кадрові повноваження Парламенту щодо однотипних органів (наприклад, щодо конкурсних комісій тощо) для того, щоб зменшити необхідність часто вносити зміни у Конституцію України в разі потреби створення нових органів у майбутньому. У такому разі у Конституції має бути застереження, що статус таких органів та порядок призначення їхніх керівників (членів) таких органів визначається органічним законом⁷⁰

Нормалізація статусу парламентської опозиції: ВРУ має розробити закон, який регулює діяльність парламентської опозиції. Цей закон має забезпечити опозиції рівні можливості для участі в законодавчому процесі та контролю за діяльністю уряду.

Підвищення політичної культури обраних представників та апарату ВРУ: ВРУ має вжити заходів для підвищення політичної культури депутатів,

⁶⁹ Гошовська В. А., Пашко Л.А., Даниленко Л.І. Посилення інституційної спроможності Верховної Ради України як умова подолання кризи вітчизняного парламентаризму : Збірник наукових праць Національної 224 академії державного управління при Президентові України. 2019. Вип. 1. С. 31-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2019_1_6.

⁷⁰ Концепція парламентської реформи «Україна після перемоги» Бачення України 2030. – Київ: - 2023. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Kontseptsiya_reformy_parlamentaryzmu-1.pdf

працівників парламенту та громадян України. Це включає впровадження програм політичної освіти та підвищення рівня обізнаності громадян про політичний процес. Важливо відзначити, що в Україні парламентаризм супроводжується складнощами через його базування на системі "правління партіями". Ця система може ефективно працювати лише при наявності сформованої та стабільної партійної системи та консолідованої партійної структури Парламенту⁷¹.

Повноцінний парламентаризм може бути реалізований тільки в умовах сильних центристських партій та демократичних традицій, які виявляються у здатності партій до співпраці. Парламентаризм неможливий у суспільстві, де відсутня сформована партійна система, яка забезпечує формування стабільної більшості, яка в свою чергу формує уряд спроможний ефективно вирішувати системні проблеми, пов'язані з необхідністю проведення структурних змін у суспільстві та державі.

Для подолання цих складнощів Україні необхідно:

а) Сформувати сильну та стабільну партійну систему, яка буде відображати інтереси різних соціальних груп населення. Це може бути досягнуто шляхом проведення реформи виборчого законодавства, яка сприятиме створенню умов для формування більшості в парламенті, що складається з декількох партій.

б) Підвищення політичної культури депутатів та працівників парламенту. Це може бути досягнуто шляхом впровадження програм політичної освіти та підвищення рівня обізнаності громадян про політичний процес.

в) Розвиток громадянського суспільства. Громадянське суспільство може відігравати важливу роль у контролі за діяльністю парламенту та уряду.

⁷¹ Гошовська В.А. Представницькі органи влади у забезпеченні сталого розвитку України. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. Спецвипуск. Видавництво НАДУ, 2020. С. 91–96.

Заходи, спрямовані на подолання складнощів у розвитку українського парламентаризму, є важливим завданням для України, яка прагне до інтеграції до європейських та євроатлантичних структур.

ВИСНОВОК

Під час написання даної магістерської роботи мною було детально вивчено роль парламентаризму в становленні демократичних держав та його інституційний розвиток в сучасній Україні. В ході вивчення теми було досягнуто мети цієї магістерської роботи, досліджено ролі парламентаризму в становленні демократичних держав та його інституційного розвитку в сучасній Україні. Для того щоб достовірно розібратися в проблематиці цієї теми, мною було визначено ряд завдань, які в ході вивчення на написання даної роботи були вирішені.

Першим завданням було проаналізувати теоретичну сутність парламентаризму та його роль у демократичних державах. В ході виконання цього завдання мною було визначено, що деякі українські науковці описують парламентаризм як систему організації державної влади, де центральна роль належить активній участі парламенту. Парламент та парламентаризм є невід'ємними складовими демократичної та правової держави, що свідчать про рівень розвитку громадянського суспільства. Парламентаризм - це система організації і функціонування державної влади, за якої парламент відіграє центральну роль. Парламент є виборним органом, який представляє народ і здійснює законодавчу владу. Він також контролює діяльність виконавчої влади, яка є відповідальною перед ним.

Другим завданням визначено необхідність охарактеризувати історичний розвиток парламентаризму в Україні. Парламентаризму в Україні вже понад 100 років з часу його зародження на території Галицької України, яка наприкінці 1800-х років входила до складу Австро-Угорської імперії. В той час формування та становлення парламентаризму України проходило в період того як одна частина України знаходилась під владою Австро-Угорською імперією, а інша під владою Російської імперії де українці не мали можливості брати участь у виборах до парламенту. Тому парламентська активність українців Російської імперії розпочалася значно пізніше, у квітні 1906 року. В

період радянської України було обрано Верховну раду УРСР, але насправді, ВР УРСР була лише маріонетковим органом влади, який повністю контролювався правлячою комуністичною партією. Вибори до ВР УРСР були повністю підконтрольні комуністам, і реальна влада в республіці належала ЦК КПУ. Тільки вона може приймати закони, ніхто не може перевіряти діяльність парламенту або скасовувати чи змінювати його рішення.

24 серпня 1991 року Верховна Рада УРСР XII скликання прийняла Акт проголошення незалежності України. Цей документ став епохальною подією в історії країни, яка поклала край 74-річному періоду перебування України у складі СРСР. Проголошена незалежність, була результатом довгого і складного процесу, який розпочався ще в 1980-х роках. У цей період в Україні відбувалися активні процеси національного відродження, які були спрямовані на відновлення української державності. Встановлення парламентаризму в Україні було важливою подією в її політичній історії, особливо після отримання незалежності від Радянського Союзу в 1991 році. Конституційні зміни, які були пов'язані з імплементацією політичної реформи, перетворили парламентаризм з теоретичного поняття на реальність сучасної української політичної системи.

Третім завданням було проаналізувати сучасний стан парламентаризму в Україні. У сучасних умовах розвитку демократичної та правової державності роль парламентаризму є надзвичайно важливою. Це не є випадковим явищем, оскільки успіхи країни у побудові демократичної та правової держави в значній мірі залежать від його вдосконалення та розвитку. На сьогоднішній день парламентаризм є однією з ключових складових розвитку держави, що базується на принципах соціальної та політичної сфер. Захист конституційних прав людини в часи війни свідчить про стійкість ВРУ, яка є єдиним законодавчим органом. Сучасний парламентаризм гарантує формування конституціоналізму на демократичних засадах.

В умовах сьогодення, коли світ змінюється стрімкими темпами, а також враховуючи складну політичну ситуацію та війну в Україні, парламент кожної цивілізованої країни існує в умовах постійних, значних та помітних перемін. ВРУ зазнала значних змін, враховуючи складні умови, у яких приходиться виконувати роботу. Всі рішення тепер приймаються швидко, але ефективно, оскільки головною метою зараз є забезпечення цілісності держави та нормальної роботи всіх гілок влади для підтримки стабільності в країні.

Четвертим та останнім завданням для детального вивчення даної теми та досягнення мети магістерської роботи стало визначення основних проблем та тенденцій розвитку парламентаризму в Україні. Парламентаризм в Україні на сьогоднішній день працює в важких умовах війни та повинен відповідати високим європейським стандартам. В роботі ВР України присутні недоліки, які потребують виправлення. Повноцінний парламентаризм може бути реалізований тільки в умовах сильних центристських партій та демократичних традицій, які виявляються у здатності партій до співпраці. Парламентаризм неможливий у суспільстві, де відсутня сформована партійна система, яка забезпечує формування стабільної більшості, яка в свою чергу формує уряд спроможний ефективно вирішувати системні проблеми, пов'язані з необхідністю проведення структурних змін у суспільстві та державі.

Парламентаризм є важливою складовою демократичної і правової держави. Він забезпечує представництво народу у вищих органах влади, а також нагляд за діяльністю виконавчої влади. В Україні парламентаризм є основою державного устрою. Парламент дозволяє синтезувати та гармонізувати процес політичного управління, об'єднуючи державні та суспільні інтереси та поєднуючи в собі функції державного та представницького органу.

Однією із ключових ролей парламенту у політичному управлінні є те, що він виступає основним зв'язком між системою державного управління та

суспільством. Основними функціями парламентів у контексті розвитку політичного управління можна виділити принаймні такі:

а) народне представництво: парламент є органом, який представляє інтереси всього народу. Він обирається шляхом рівних, загальних, прямих і таємних виборів;

б) законодавств: парламент є органом, який приймає закони. Закони є вищим джерелом права в Україні;

в) політична легітимація: парламент надає легітимність іншим органам влади, а також їхнім рішенням;

г) парламентський контроль: парламент контролює діяльність виконавчої влади;

г) політичне рекрутування: парламент є місцем, де формується політична еліта країни.

Суть справжнього парламенту не обмежується формальним представництвом народу, а полягає в активній діяльності, спрямованій на виявлення та втілення реальних інтересів громадян. Це вимагає відповідних виборчих систем, які максимально точно відображають склад суспільства та його структуру. Лише у такому випадку громадяни можуть вважати парламентарів (депутатів) своїми справжніми представниками.

Верховна Рада України, як єдиний законодавчий орган, має величезний вплив на конституційний лад України. Це означає не лише прийняття законів, участь у формуванні інших органів влади та контроль над ними, але й відображення волі українського народу та захист основних прав і свобод громадян України, закріплених в Конституції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. AGORA. Portal for Parliamentary Development [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.agora-parl.org>
2. Аліксійчук О.В. Правові засади підвищення інституційної дієздатності Верховної Ради України в умовах війни: Незалежність України: сучасна доктрина і практика публічного управління: матеріали міжнар. Круглого столу до Дня Незалежності України (Київ, 22 серпня 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. – К. : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. – С. 97–100.
3. Бандурка О.М. Парламентаризм в Україні: становлення і розвиток / О. М. Бандурка, Ю. Д. Древаль. – Харків, 1999. – 279 с.
4. Буржуазна революція 1905 – 1907 рр. Лютнева революція 1917 р. Зміни в державі і праві. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uris.org.ua/istoriya-gosudarstva-i-prava-zarubezhnyh-stran/burzhuznarevoljutsiya-1905-1907-pp-lyutneva-revoljutsiya-1917-r-zmini-v-derzhavi-i-pravi>
5. Веніславський Ф.В. Забезпечення стабільності конституційного ладу як передумова становлення правової держави в Україні / Ф.В. Веніславський // Вісник Академії правових наук України. – № 3 (54). – 2008. – С. 109-115.
6. Верховна Рада УРСР за конституцією республіки 1937 р. // Проблеми правознавства. – К., 1991. – 65 с.
7. Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1978. – № 31. – С. 429.
8. Гарлицкий Л. Парламентские регламенты в Центральной и Восточной Европе (на примере Польши) / Л. Гарлицкий. – Варшава: 1995. – С. 30-37.
9. Гончар В. Передумови становлення парламентаризму в незалежній Україні / В. Гончар // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2016. – Вип. 2. – С. 27-32.

10. Гончар В.В. Проблеми становлення сучасного українського парламентаризму. Теорія та практика держ. упр. : зб. наук.пр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. В.В. Гончар. – Харків, 2017. – Вип. 3 (58). – С. 34-40.

11. Гончаренко В. Верховна Рада УРСР за Конституцією Української УРСР 1978 року / В. Гончаренко // Вісник Академії правових наук України. – 2008. – № 1 (52). Х. : Право, 2008. – С. 111-119.

12. Гошовська В. А. Домінуюча роль парламенту в розвитку сучасного парламентаризму в Україні / В.А. Гошовська // Державна служба України: сучасні виклики та перспективи повоєнної трансформації: зб. тез щоріч. міжнар. круглого столу (Київ, 17 черв. 2022 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : навч.-наук. інт публ. упр. та держ. служби Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, 2022., с. 129-131.

13. Гошовська В.А. Представницькі органи влади у забезпеченні сталого розвитку України / В.А. Гошовська // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. Спецвипуск. – К. : Видавництво НАДУ. – 2020. С. 91-96.

14. Гошовська В.А., Пашко Л.А., Даниленко Л.І. Посилення інституційної спроможності Верховної Ради України як умова подолання кризи вітчизняного парламентаризму / В.А. Гошовська, Л.А. Пашко, Л.І. Даниленко // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2019. Вип. 1. – С. 31-42 [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2019_1_6

15. Гошовська В.А. Парламентаризм: підручник / В.А. Гошовська та ін. – К. : НАДУ, 2016. 672 с.

16. Гошовська М. Український парламентаризм у контексті історичного розвитку та сучасної практики. Хроніка 2000. – К., 1998. – № 27–28. – С. 232-242.

17. Григоренко Є.І. Конституція та засади конституційного ладу України у питаннях та відповідях : навчальний посібник / Є. І. Григоренко, О. С. Передерій. – Харків: ХУПС, 2010. – 172 с.
18. Грובהва В.П. Щодо визначення поняття «парламент» // Вісник Одеського юридичного інституту. – 2004. – № 4. – С. 51-54.
19. Грушевський М. Нарис історії українського народу / М. Грушевський. – Київ, 2021. – 576 с.
20. Декларація про державний суверенітет України : [Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року № 55-ХІІ] // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
21. Держава у правовому вимірі : навч. посіб. у питаннях і відповідях / [Т. Є. Кагановська, Є. І. Григоренко, Я. О. Григоренко, О. С. Передерій ; за ред. Т. Є. Кагановської]. – Харків: Право, 2013. – 585 с.
22. Дорошенко Д. І. Нарис історії України / Д.І. Дорошенко. – Львів : Світ, 1991. – 574 с.
23. Древаль Ю. Парламентаризм "приглушений" чи раціональний? / Ю. Древаль // Віче. – 2003. – № 9. – С. 50.
24. Дудко І. До питання про дипломатію і міжнародні зв'язки Верховної Ради України в умовах широкомасштабної агресії РФ / І. Дудко // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. – 2022. – № 42. – С. 202- 219.
25. Доморослий В. Діяльність української парламентської громади щодо виборення політичних прав і свобод у II Державній Думі Росії (1907 р.) / В. Долморослий // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – Випуск 51. – Київ, 2017. – С. 53-58.
26. Журавльова Г. Витоки Українського парламентаризму / Г. Журавльова // Віче. – 1998. – № 6. – С. 135-140.

27. Журавський В. С. Організація діяльності парламенту: особливості правового регулювання / В. С. Журавський. – Х.: Ун-т внутр. справ, 2000. – 16 с.

28. Журавський В. С. Український парламентаризм на сучасному етапі: теоретико-правовий аспект / В. С. Журавський. – Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 248 с.

29. Законопроект №1655-VII від 02.09.2014 «Про внесення змін до Конституції України» [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513

30. Запит Української Думської Громади Міністрові Внутрішніх справ / Рідна справа – Думські вісті. – 1907. – 25 травня

31. Звіркowska В. А. Особливості становлення парламентаризму в Україні (90-ті рр. ХХ ст.) / В. Звіркowska // Держава і право: Збірник наукових праць. Вип. 11. – 2001. – С. 574-581.

32. Звіркowska В. А. Український парламентаризм: проблеми становлення та розвитку (політичний аналіз) : Автореф. дис. кандидат. політ. наук спец. 23.00.02. НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 2002. – 20 с.

33. Їжа М.М. Теоретико-методологічні засади дослідження парламентаризму / М.М. Їжа, М.І. Росенко // Державна політика. – 2013. – № 1. – С. 79–84. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/2/03.pdf>

34. Історія українського парламентаризму. Т. I-III / Ред. рада.: В.М. Литвин (голова ред. ради), В.О. Зайчук, В.Б. Яловий; Ін-т історії НАН України. – К. : Дніпро, 2010. – 815 с.

35. Кістяківський Б. Вибране / Б. Кістяківський. – К.: Абрис, 1996. – 476 с.

36. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування

державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95%D0%B2%D1%80#Text>

37. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. Прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 року [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text>

38. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки {Затверджено Надзвичайним XI з'їздом Рад України 30 січня 1937 р.} // Зб. законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду Української радянської соціалістичної республіки. – Київ 1937. – № 30.

39. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141; поточна ред. від 01.01.2020 [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

40. Концепція парламентської реформи «Україна після перемоги» Бачення України 2030. – К., 2023 [електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Kontseptsiya_reformy_parlamentaryzmu-1.pdf

41. Котюк В. О. Теорія права: Курс лекцій. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.

42. Крейденко В.В. Еволюція парламентаризму в сучасній Україні. Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього: монографія /авт. кол. Л. Г. Комаха, І. В. Алексеєнко, В. А. Гошовська та ін.; за заг. ред. Л. Г. Комахи, І. В. Алексеєнко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2022. – С. 57– 91.

43. Лабораторія законодавчих ініціатив. Концепція змін до законодавчих актів України щодо підвищення ефективності функціонування Верховної Ради України („Біла Книга” українського парламентаризму). – 2010. [електронний ресурс]. – Режим доступу : https://parlament.org.ua/upload/docs/White_Book_ed.pdf

44. Мельник М. Конституційна афера / М. Мельник // Дзеркало тижня. – 2014. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/LAW/konstituciyna-afera-.html>
45. Насильство над депутатами / Рідна справа – Думські вісті. – 1907. – 6 травня.
46. Павленко Р.М. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід. – К. : Вид. дім "КМ Академія", 2002. – 296 с.
47. Палєєва Ю.С. Інформаційно-аналітичні ресурси щодо розвитку сучасного парламентаризму / Ю.С. Палєєва, Н.В. Бочарова, Т.А. Тодорошко // Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. – С. 40-43.
48. Перевезій В. Еволюція інституційної спроможності парламенту України : історико-політологічний аналіз / В. Перевезій // Політичні дослідження. - № 2 (6). – К., 2023. – С. 123-135
49. Піснячевський В. В Державній думі. Другі збори українських послів // Рада. – 1907. – 15 березня
50. Політико-правові інститути сучасності: Структура, функції, ефективність / За заг. ред. М. І. Панова, Л. М. Герасіної. – К.: 2005. – 320 с.
51. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. : В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
52. Політологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М.Ф. Головатого, О.В. Антонюка. Київ: МАУП, 2005. 576 с.
53. Попик В.І. V Науковій Раді з проблеми "Основні закономірності вітчизняної історії дожовтневого періоду" // Український історичний журнал. – 1982. - № 5. – С. 158-159.
54. Постанова Верховної Ради України «Акт про проголошення незалежності України» Прийнятий 24 серпня 1991 р., № 1427– XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – Ст. 502.

55. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 08 грудня 2004 року № 2222-IV [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15#Text>

56. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України : Закон України від 14.02.1992 р. № 2113-XII [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-12#Text>

57. Сірик Н. Історія становлення інституту парламентаризму в Україні. Літописець. Збірник наукових праць VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини: історичний вимір і сучасні тенденції (до річниці прийняття Загальної декларації прав людини)» (м. Житомир, 9 грудня 2020 року) / Н. Сірик. – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2021. – Випуск 16. – С. 235-239.

58. Скрипнюк О. Верховенство права і демократія: концептуальні питання взаємозв'язку / О. Скрипнюк // Вісник Академії правових наук України. – № 2 (53). – 2008. – С. 13-23.

59. Сучасний парламентаризм: український та світовий виміри / І. С. Хмелько, О. Ю. Бруслик, О. П. Євсєєв, І. В. Мукомела ; [редкол.: С. Г. Серьогіна (голов. ред.) та ін.] ; НАПрН України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Харків : Юрайт, 2018. – 197 с.

60. Твердохліб М.Ю. Аксіологічні основи парламентської діяльності: теоретико-методологічний аспект: дис. канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 Київ, 2019. 2010 с. [електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ipk.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/dis_Tverdokhlieb.pdf

61. Тихонова Є. Прийняття нової Конституції України – на законодавчу основу / Є. Тихонова, О. Ющик// Віче. – 1996. – № 1 (46). – С. 10.

62. Український парламентаризм: минуле і сучасне / За ред. Ю.С. Шемшученка; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К.: Парлам. вид-во, 1999. – 368 с.

63. Шаповал В. М. Основи теорії парламентаризму / В.М. Шаповал; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К. : Парламентське видавництво, 2015. – 134 с.

64. Шаповал В. М. Парламентаризм і законодавчий процес в Україні: навч. посіб. / В. М. Шаповал, В. І. Борденюк, Г. С. Журавльова. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. – 216 с.

65. Яровой Т. С. Особливості радянського парламенту / Т.С. Яровой. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Держава, право, економіка». – Дніпропетровськ: Друк Дніпропетровська Олеся Гончара, 2011. С. 60–63.